

การศึกษาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม
ในจังหวัดสงขลา

อรุณ ศิริพันธ์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ 2535

คำนำ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีความสำคัญต่อ
งานพัฒนาชุมชน ที่เน้นระบบการพัฒนาโดยใช้วัฒนธรรมของแต่ละชุมชนเป็นตัวปรั้งแต่งให้
เกิดความเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ถูกต้อง ปราศจากข้อขัดแย้งระหว่างสังคม
เก่ากับสังคมใหม่ เพราะแนวคิดในการพัฒนาที่ใช้ศักยภาพทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก
นั้น จะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งว่าถูกบังคับ แต่จะเกิดความรู้สึกรักและภูมิใจในท้องถิ่น
ของตนเอง ทุกคนพร้อมที่จะรับแนวคิดใหม่มาผสมผสานแนวคิดจากวัฒนธรรมดั้งเดิม แล้วนำ
มาจัดระบบการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

งานวิจัยเล่มนี้ ผู้วิจัยมีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ที่มีส่วนชี้นำให้รัฐได้มองเห็น
แนวทางการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม โดยใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ซึ่งแนวคิด
ดังกล่าวนี้ เป็นแนวคิดที่สนับสนุนการพัฒนาชุมชนโดยใช้วัฒนธรรมเป็นแนวทางในการพัฒนา
ซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งและต่อต้าน แต่กลับร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาท้องถิ่น
ของตนเอง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงคาดหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ข้อมูลบางส่วนของงานวิจัย จะเป็น
ประโยชน์ให้กับหลาย ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และขอยกย่องคุณความดีดังกล่าวนี้ให้กับ
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้ให้ทุนอุดหนุนการวิจัย ผู้วิจัยจึงขอกราบ
ขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

นายอรุณ ศิริพันธุ์

ศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา

สารบัญ

บทที่	หน้า
1	บทนำ
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า
	ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า
	นิยามศัพท์เฉพาะ
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
	ความหมาย ขอบข่าย และความสำคัญของการบริหารงาน
	ปรัชญาของการบริหารงานและการพัฒนาองค์การ
	ความหมายการพัฒนาชุมชน
	ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี และหลักการพัฒนาชุมชน
	เป้าประสงค์ในการพัฒนาชุมชน
	ศาสนาอิสลามกับการบริหารงานเพื่อพัฒนาชุมชน
	บทบาทมัสยิดในการบริหารงานเพื่อพัฒนาชุมชน
	สถานภาพมัสยิดตามพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม ปรับปรุงพุทธศักราช 2535 และแนวการบริหารงานมัสยิดเพื่อการพัฒนาชุมชน
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3	วิธีดำเนินการวิจัย
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
	การสร้างเครื่องมือในการวิจัย
	เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
	วิธีดำเนินการในการเก็บรวบรวมข้อมูล

บทที่	หน้า
การวิเคราะห์ข้อมูล	48
สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	49
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	52
สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล	53
ลำดับขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล	53
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	55
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	81
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	81
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	82
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า	85
การอภิปรายผล	90
ข้อเสนอแนะทั่วไป	94
บรรณานุกรม	96
ภาคผนวก	100

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า	
1	แสดงขนาดกลุ่มตัวอย่างแต่ละประเภท	55
2	แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในภาพรวมทั้งหมด	57
3	แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านอาคาร สถานที่และบริเวณ	58
4	แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ	60
5	แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านการศึกษา	61
6	แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านการส่งเสริมอาชีพ	63
7	แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ	65
8	แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านสาธารณสุข	67
9	แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน	69

ตารางที่	หน้า
10 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน	71
11 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน	72
12 แสดงการเปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนเขตบริการมัสยิด	73
13 แสดงการเปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิด ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด ในพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน กับเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน	74
14 แสดงปัญหาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด	75
15 แสดงข้อเสนอแนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการบริหารงานมัสยิดและประชาชน	78

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีผู้นับถือมากที่สุดศาสนาหนึ่งของโลก ศาสนิกชนของศาสนานี้เรียกว่า "มุสลิม" กฎเกณฑ์การปฏิบัติตามแนวทางของศาสนาถูกวางไว้ครอบคลุมตลอดชีวิตผู้คน ทั้งในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับสังคม และสังคมกับสังคม ซึ่งถือเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่กำหนดจากระเบียบแบบแผนพฤติกรรมร่วมของชุมชน สืบเนื่องจากพื้นฐานความเชื่อ ความเข้าใจ และความรู้ลึกซึ้งที่คิดที่จะนำไปสู่การใช้ชีวิตของคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ

ชุมชนมุสลิมเป็นชุมชนที่มีความเสมอภาคตามหลักการทางศาสนา ทุกระบบสังคมจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับบทบัญญัติทางศาสนา สถาบันต่าง ๆ ได้แก่ สถาบันทางการเมืองและการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา จะต้องดำเนินนโยบายที่สอดคล้องตามบทบัญญัติ โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์รวมชุมชน (เกษม รังสิโยภษณ์. 2519 : 67)

จำนวนมัสยิดในประเทศไทยที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล มีทั้งหมดจำนวน 2,513 มัสยิด เป็นมัสยิดอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และสงขลา จำนวน 1,650 มัสยิด นอกนั้นเป็นมัสยิดที่อยู่กระจัดกระจายทั่วประเทศ แต่ละมัสยิดดังกล่าวจะต้องมีระบบในการจัดตั้งและการบริหารงานชัดเจน มีสิทธิหน้าที่ตามกฎหมายและศาสนบัญญัติ ตามระเบียบว่าด้วยมัสยิด พุทธศักราช 2492 ที่จะต้องดำเนินการบริหารงานมัสยิดให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ตามบทบาทหน้าที่ที่กำหนด คือ การจัดการบำรุงรักษามัสยิดและศาสนสมบัติตามหลักการของศาสนาอิสลามและตามระเบียบกฎหมาย รวมทั้งมติจากที่ประชุมให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มั่นคงและเกิดประโยชน์ การแนะนำตักเตือนปวงสับบุรุษให้ปฏิบัติศาสนกิจโดยเคร่งครัดและมีความสำนึกดี การจัดทำบัญชีเอกสารต่าง ๆ ของมัสยิดให้ถูกต้องและครบถ้วน การจัดทำทะเบียนสับบุรุษ บัญชี

ผู้มีสิทธิเลือกกรรมการอิสลามประจำมัสยิด วิชาสมุดตะเบียและแก๊ไขเปลี่ยนแปลงให้ ถูกต้องเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ การวางระเบียบปฏิบัติภายในมัสยิด เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย การระงับข้อพิพาทเรื่องศาสนของปวงสัปบุรุษ การดูดวงจันทร์ในเวลาพลบค่ำของวัน ต้นเดือนทุกเดือน แล้วแจ้งการเห็นดวงจันทร์ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด การ แสดงบัญชีรับจ่ายและทะเบียนศาสนสมบัติต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เมื่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดต้องการตรวจสอบ และการกำหนดให้กรรมการแต่ละคนต้อง รับผิดชอบในหน้าที่ของตน และรับผิดชอบร่วมกันในกิจการทั่วไปของมัสยิด (สำนักกฎหมาย มติ. 2535 : 56) ภารกิจของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดดังกล่าวแล้วนั้น เป็นการชี้ให้เห็นถึงภาระหน้าที่ที่กรรมการบริหารมัสยิดพึงดำเนินการต่อชุมชนมุสลิมทุกชุมชน ให้เกิดความสงบสุขนั่นเอง (อรุณ ศิริพันธุ์. 2533 : 4)

จริยธรรมของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการแต่งตั้ง จะต้องปฏิบัติ หน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม สุจริต ไม่ใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร พัฒนาประชาชน ให้สงบสุข สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยยึดหลัก ความสุภาพเรียบร้อยต่อผู้อาวุโสและประชาชน

วินัย สะมะฮูน (2529 : 30 - 33) ได้เสนอรูปแบบการบริหารงานมัสยิดโดยมี คณะกรรมการดำเนินงานรับผิดชอบนอกเหนือจากกิจกรรมทางศาสนา โดยยึดหลักการสร้างความสามัคคี การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการพัฒนาให้ชุมชนเกิดความสงบสุข และความสะอาดในการดำเนินการ ตามประเด็นที่สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ ได้แก่ การ ดำเนินการในเรื่องอาคารสถานที่และบริเวณ การดำเนินงานทางด้านธุรการ การเงินและ พัสดุและผลประโยชน์ของมัสยิด การดำเนินงานในด้านการพัฒนาการศึกษาของประชาชน และเยาวชนในเขตรับผิดชอบของมัสยิด การดำเนินการในด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ ให้กับประชาชน การดำเนินการในด้านการป้องกันอบายมุข การดำเนินการในด้านการบริการ และสังคมสงเคราะห์และจัดหาทุน การดำเนินการในด้านความเป็นอยู่และสุขภาพประชาชน และการสร้างความเป็นธรรม โดยการตัดสินไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและขัดแย้งของประชาชนใน ท้องถิ่น จะเห็นได้ว่า ภารกิจของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดดังกล่าวมีความสำคัญต่อ การพัฒนาชุมชนมุสลิมเป็นอย่างยิ่ง ถ้ามัสยิดใดมีการจัดการบริหารมัสยิดอย่างมีระบบและมี ประสิทธิภาพ จะได้เป็นแบบอย่างในการดำเนินงานบริหารมัสยิดอื่น ๆ ต่อไป

จังหวัดสงขลามีสถียดกระจัดกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ เกือบทุกอำเภอ จำนวน 264 มัสยิด และแต่ละมัสยิดจะต้องมีชุมชนอย่างน้อยสองวัฒนธรรมเกี่ยวข้องอยู่อย่างแน่นนอน ได้แก่ ชุมชนที่ประชาชนนับถือศาสนาอิสลามและชุมชนที่ประชาชนนับถือศาสนาพุทธ รวมทั้งความแตกต่างทางด้านภาษาของประชาชนในพื้นที่ จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาสมรรถภาพการบริหารงานของมัสยิด และแนวทางในการอยู่ร่วมกันในชุมชนของประชาชนที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมดังกล่าว

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด ในภาพรวมและแต่ละด้าน
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนเขตบริการมัสยิด
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน กับกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน
4. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตบริการมัสยิด

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ผลจากการศึกษาค้นคว้าทำให้ทราบระดับความคิดเห็นในการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา
2. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะได้ใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ให้มีคุณภาพและเป็นระบบ
3. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะเป็นประโยชน์กับทางราชการและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งทางราชการและเอกชนที่เกี่ยวข้อง จะได้ใช้เป็นแนวทางและข้อมูลในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลาในโอกาสต่อไป
4. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะเป็นประโยชน์กับทางราชการและเอกชนจะได้ใช้เป็นข้อมูล และแนวทางในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย
5. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะได้ทราบปัญหาและข้อเสนอแนะ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลาให้มีประสิทธิภาพต่อไป

ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของกลุ่มประชากร เนื้อหา และตัวแปร ดังนี้

1. ขอบเขตกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่าง กำหนดจากมัสยิดที่จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. 2490 ในจังหวัดสงขลา จำนวน 264 มัสยิด เป็นมัสยิดในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 55 มัสยิด และมัสยิดในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 209 มัสยิด จากจำนวนมัสยิดในแต่ละเขตพื้นที่ดังกล่าว กำหนดเป็นกลุ่มตัวอย่างตามสูตรของ ยาเมน (บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. 2531 : 51 ; อ้างจาก Yamane. 1973 : 725) ได้

กลุ่มตัวอย่างมัสยิดในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 19 มัสยิด และกลุ่มตัวอย่างมัสยิดในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 70 มัสยิด กำหนดกลุ่มประชากรมัสยิดละ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 34 ของประชากรทั้งหมด มีรายละเอียดดังนี้

- 1.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 19 คน
- 1.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 19 คน
- 1.3 ประชาชนในเขตบริการแต่ละมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 19 คน
- 1.4 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 70 คน
- 1.5 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 70 คน
- 1.6 ประชาชนในเขตบริการแต่ละมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 70 คน

2. ขอบเขตของเนื้อหา เป็นการศึกษาการบริหารงานมัสยิดของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ที่สอดคล้องกับอำนาจหน้าที่ตามระเบียบวิธีดำเนินการ อันเกี่ยวแก่ศาสนกิจของมัสยิด พ.ศ. 2492 ปรับปรุง พ.ศ. 2534 และสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ตามศาสนบัญญัติและหลักการพัฒนาชุมชน ของศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยบทสรุปของ วินัย สะมะฮุน (2529 : 30 - 31) มีรายละเอียดดังนี้

- 2.1 ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ
- 2.2 ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ
- 2.3 ด้านการศึกษา
- 2.4 ด้านการส่งเสริมอาชีพ

2.5 ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ

2.6 ด้านสาธารณสุข

2.7 ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ย ดัดสินกรณีพิพาท

3. ตัวแปรในการศึกษาค้นคว้า การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรในการศึกษาค้นคว้า มีดังนี้

3.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่

3.1.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งตลอดไป

กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนเขตบริการแต่ละมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน

3.1.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งตลอดไป

กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนเขตบริการแต่ละมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน

3.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ การบริหารงานมัสยิดในด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.2.1 ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ

3.2.2 ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ

3.2.3 ด้านการศึกษา

3.2.4 ด้านการส่งเสริมอาชีพ

3.2.5 ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ

3.2.6 ด้านสาธารณสุข

3.2.7 ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท

นิยามศัพท์เฉพาะ

การบริหารงานมัสยิด หมายถึง การดำเนินการของมัสยิดอย่างมีวิธีการที่จะทำให้มัสยิดทำกิจกรรมเพื่อประชาชน ทำให้ประชาชนในเขตบริการแต่ละมัสยิดอยู่กันอย่างมีความสุข และมีความสามัคคี

พัฒนาชุมชน หมายถึง การดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น และดำเนินไปตามแนวทางที่ชุมชนต้องการ โดยประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือตนเอง ตลอดจนการได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการหรือองค์กรเอกชนทั่วไป

จังหวัดสงขลา หมายถึง จังหวัดหนึ่งในสิบสี่จังหวัดของภาคใต้ และเป็นจังหวัดที่จัดเข้าอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และสงขลา มีประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามและพุทธภาษามลาญ์ท้องถิ่นอยู่ในพื้นที่ 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอจะนะ เทพา นาทวี สะบ้าย้อย และสะเดา

ไทยมุสลิม หมายถึง ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม กำหนดขอบเขตภายในจังหวัดสงขลา

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่อง การบริหารงานมัสยิดเพื่อพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้นำเสนอตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. ความหมาย ขอบข่าย และความสำคัญของการบริหารงาน
2. ปรัชญาของการบริหาร และการพัฒนาองค์การ
3. ความหมายของการพัฒนาชุมชน
4. ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี และหลักการของการพัฒนาชุมชน
5. เป้าประสงค์ในการพัฒนาชุมชน
6. ศาสนาอิสลามกับการบริหารเพื่อพัฒนาชุมชน
7. บทบาทมัสยิดในการบริหารงานเพื่อพัฒนาชุมชน
8. สถานภาพมัสยิดตามพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม ปรับปรุงพุทธศักราช 2535

และแนวการบริหารงานมัสยิดเพื่อการพัฒนาชุมชน

9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมาย ขอบข่าย และความสำคัญของการบริหาร

1.1 ความหมาย

การบริหารงาน หมายถึง การที่บุคคลากรร่วมกันดำเนินกิจกรรมให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยใช้กระบวนการ ทักษะการและเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม (นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์. 2527 : 1)

การบริหารงาน หมายถึง การที่บุคคลร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างให้สำเร็จ (ภิญโญ สาธร. 2517 : 6)

การบริหารงาน หมายถึง การร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ (นิพนธ์ กินาวงศ์)

การบริหารงาน หมายถึง กระบวนการทำงานให้สำเร็จด้วยการใช้บุคคลและทรัพยากรต่าง ๆ (สมัยศ นาวีการ และมุสดี รุมาคม. 2520 : 154)

การบริหารงาน หมายถึง กระบวนการที่อาศัยปัจจัยต่าง ๆ มาประกอบเพื่อแก้ปัญหาและดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ (สุวิทย์ บุญช่วย. 2525 : 16)

การบริหารงาน หมายถึง การที่ผู้ใช้อำนาจที่มีอยู่ดำเนินการหนึ่งของสถาบันดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ต้องการและเป็นงานที่ปฏิบัติงานกับบุคคลโดยอาศัยบุคคลทั้งรายบุคคลและรายกลุ่มบุคคล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ (พนัส หันนาคินทร์. 2513 : 1) ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การบริหารงาน หมายถึง การดำเนินการของบุคลากรในหน่วยงานจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยใช้เทคนิค วิธีการ และทรัพยากรที่มีอยู่ ให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

1.2 ขอบข่ายของการบริหาร

Anasthin and Maheseswari (1973) ให้ความเห็นว่า ขอบข่ายของการบริหารอยู่ที่ 3 ประเด็น คือ

1. การพิจารณาวางแผนนโยบาย ออกกฎหมายและระเบียบปฏิบัติเพื่อใช้ดำเนินการให้บุคคลปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือดำเนินการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง
2. การนำนโยบาย กฎหมาย และระเบียบเข้าสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนที่ทำงานร่วมกันให้อยู่ในแบบแผนและขนบธรรมเนียมที่วางไว้
3. การพิจารณาตัดสินใจและโทษทางวินัย กรณีที่มีการฝ่าฝืนกฎหมาย พระราชบัญญัติ หรือระเบียบแบบแผนที่กำหนด

1.3 ความสำคัญของการบริหาร

วินัย สมมิตร และคณะ (2527) ให้ความเห็นว่า การบริหารจำเป็นสำหรับมนุษย์ ทั้งนี้ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่รวมตัวกันเป็นหมู่เหล่า เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยกันและทำงานร่วมกัน การทำงานร่วมกันจะเป็นไปด้วยความราบรื่นและบังเกิดความสำเร็จก้าวหน้าได้ กลุ่มสังคมจำเป็นต้องมีการจัดระบบและระเบียบเพื่อดำเนินกิจการต่าง ๆ

ซึ่งก่อให้เกิดสถาบันสังคมและการบริหารขึ้น William S. Siffin (1967) เชื่อว่าการบริหารเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคม ถ้าไม่มีการบริหารและองค์การบริหาร สังคมก็ไม่มี เมื่อไม่มีสังคมมนุษย์ก็ไม่อาจดำรงชีพอยู่ได้ สมพงษ์ เกษมสิน (2526) อธิบายความสำคัญของการบริหารว่า การบริหารนั้นจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมและการดำรงชีพของมนุษย์ เพราะเมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม มีหัวหน้าปกครองบังคับบัญชา มีการแบ่งงานกันทำ ตามลักษณะความรู้และความสามารถ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระหว่างพวกเขาเดียวกัน โดยมีจารีตประเพณีและวัฒนธรรมเป็นเครื่องกำกับความประพฤติของกลุ่มชนเหล่านั้น เมื่อกลุ่มสังคมขยายตัวเติบโตขึ้น มีความซับซ้อนมากขึ้น มนุษย์ก็เริ่มสร้างและวางระเบียบ กฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ขึ้น โดยเรียนรู้จากประสบการณ์และความเชื่อถือ ทั้งนี้ก็โดยมุ่งหวังจะให้เกิดความสำเร็จเรียบร้อยขึ้นในองค์การ และเกิดความสุขในสังคมนั้น การบริหารจึงเป็นเครื่องมือป้องกันให้ทราบถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม และความเสื่อมของสังคม เขาเชื่อว่าชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในครอบครัวหรือในองค์การย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้น การบริหารจึงเป็นเรื่องน่าสนใจและจำเป็นต้องการดำรงชีพอย่างฉลาด การบริหารไม่ว่าจะเป็นการบริหารรัฐกิจหรือบริหารธุรกิจ ต่างเป็นกิจกรรมจำเป็นของสังคมที่มีจุดหมายเดียวกัน ที่จะต้องจัดระเบียบงานร่วมกัน จนอยู่ในขั้นที่เป็นแนวให้ร่วมพลังใจและสามัคคี สามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามโครงการที่วางไว้ หากปราศจากการบริหารการทำงานในกลุ่มองค์กรหรือสังคม กลุ่มองค์กรหรือสังคมนั้นจะไม่เป็นระบบและระเบียบ จึงอาจนำไปสู่ปัญหาอุปสรรคหลาย ๆ อย่าง ทั้งที่แก้ได้และแก้ไม่ได้ ดังนั้น ทุกองค์การหรือสังคมจำเป็นต้องมีการบริหารงานอย่างถูกต้องและเป็นระบบ

2. ปรัชญาของการบริหารและการพัฒนาองค์การ

2.1 ปรัชญาของการบริหาร

Dimock E. Marshall (1959) พูดถึงปรัชญาของการบริหารไว้ว่า การบริหารต้องมุ่งที่จุดสำคัญ ๆ ทุกจุดอันนำมาใช้ในการบริหาร และทุกจุดที่นำมาใช้ในการบริหารจำเป็นต้องมีการบูรณาการเข้าด้วยกันเป็นระบบที่เหมาะสม ที่ใดก็ตามถ้ามีการสร้าง

หลักการบริหารขึ้นมา หลักการที่สร้างนั้นจะต้องมีลักษณะชี้ทางอนาคตให้ปฏิบัติการบริหาร ได้ถูกต้องเหมาะสมที่สุด โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน การบริหารจะต้องเกี่ยวข้องกับผลที่เกิดขึ้นและขั้นตอนการทำงาน ทั้งนี้ เพราะทั้งสองอย่างเป็นปัจจัยหลักที่บันดาลให้การบริหารบังเกิดผลดีเลิศ สถานการณ์ของการทำงานที่ดีต้องอาศัยสามัคคีจิตและการประสานความรู้สึกรวมกันเกิดเป็นเกลียวใจและบังเกิดความพึงพอใจขึ้นกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร

อาจกล่าวโดยสรุปว่า การบริหาร คือ แนวความคิดที่เป็นความจริงที่สามารถเป็นตัวแทนปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้ เกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใด หรือหลายอย่างตามที่บุคคลกำหนด โดยใช้กระบวนการอย่างมีระเบียบและใช้ทรัพยากร ตลอดจนถึงเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

2.2 การพัฒนาองค์การ

กิติมา ปรีดีดิถ (2529 : 346) ได้สรุปความหมายของการพัฒนาองค์การว่าเป็นกระบวนการที่มุ่งเปลี่ยนแปลงบุคคล บรรยากาศในการทำงาน กระบวนการและกรรมวิธีในการปฏิบัติงาน รวมตลอดทั้งโครงสร้างขององค์การด้วย เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุจุดประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล โดยใช้วิธีการทำงานเป็นหมู่คณะ มีความเชื่อถือซึ่งกันและกัน

Warren G. Beranis ได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญในการพัฒนาองค์การว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามแผนที่จัดทำ เป็นการมุ่งแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นการใช่วิธีการฝึกอบรม ซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานของพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพ ผู้นำในการเปลี่ยนแปลงมักจะมาจากนอกองค์การ ซึ่งส่วนใหญ่จะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดในการทำงานระหว่างผู้นำกับผู้ร่วมงาน โดยเน้นความร่วมมือ ความเชื่อถือไว้วางใจซึ่งกันและกัน เพื่อช่วยกันหาวิธีการที่จะพาไปสู่จุดหมาย และผู้นำในการพัฒนาองค์การเป็นผู้ที่ยอมรับคุณค่าของมนุษย์ ไม่เฝ้ามองมนุษย์เป็นเครื่องจักร (กิติพันธ์ รุจิรกุล. 2529 : 168 - 169)

เครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาองค์การมีหลายอย่าง แต่ที่สำคัญคือ การให้การศึกษาอบรม การปฏิบัติ การให้คำปรึกษาหารือในเชิงกระบวนการ การยุติข้อพิพาท โดยใช้ที่ปรึกษา การสำรวจหาข้อวิพากษ์ การบริหารงานโดยยึดวัตถุประสงค์และผลงาน การพัฒนาการสร้างทีมงานระหว่างกลุ่ม การสำรวจองค์การโดยใช้หน่วยงานอื่นเป็นกระจกเงา การประชุมปรึกษาเพื่อปรับปรุงงานและโครงสร้างองค์การ การวางแผนชีวิตและอาชีพ เทคนิคการวิเคราะห์บทบาท การสอนและแนะนำให้คำปรึกษาและการฝึกอบรมโดยใช้ห้องปฏิบัติการ (เทพนม เมืองแมน. 2529 : 269)

การพัฒนาองค์การเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในองค์การ ซึ่งผู้นำองค์การสามารถเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม คือ พิจารณารับปรุงหรือพัฒนาองค์การได้ตามความเปลี่ยนแปลงใน 3 ลักษณะ คือ พัฒนาโครงสร้าง พัฒนาระบบ หรือทรัพยากรในองค์การ และพัฒนาด้านการจัดการ

1. การพัฒนาโครงสร้าง ได้แก่ การปรับปรุงด้วยการก่อตั้งใหม่ หรือปรับปรุงส่วนเดิมให้มีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงการขยายตัวของหน่วยงาน สายบังคับบัญชา ช่วงการบังคับบัญชา เอกภาพในการบังคับบัญชา การติดต่อสื่อสาร การประสานงาน

2. การพัฒนาระบบ ได้แก่ การพัฒนาด้านบุคลากร การเงิน วัสดุ และด้านบริการ

3. การพัฒนาด้านการจัดการ ได้แก่ การพัฒนาการบังคับบัญชา การควบคุมและติดตามผลงาน ตลอดจนการจูงใจให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานด้วยความเต็มใจ และเต็มความสามารถ (กิติพันธ์ รุจิรกุล. 2529 : 165 - 168)

3. ความหมายการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนมีกำเนิดมานานควบคู่กับการเกิดชุมชน หรือการที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มทางสังคม แม้ในประเทศไทยก็มีหลักฐานยืนยันว่า ได้มีการพัฒนาชุมชนกันมาแล้ว ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2515 : 17) ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากว่า ในสังคมของประเทศที่กำลังพัฒนา ความเจริญของชุมชนเป็นไปอย่างเชื่องช้า และประเทศส่วนใหญ่

ก็เพิ่งผ่านจากระบบเมืองขึ้นมาใหม่ ๆ จึงต้องการที่จะเร่งรัดความเจริญก้าวหน้าใน ประเทศของตนให้เท่าเทียมกับประเทศอื่น ๆ ฉะนั้น การพัฒนาชุมชนจึงมีชีพของใหม่ เพราะมีมาช้านานแล้ว แต่ชื่อและวิธีการเพื่อบรรลุเป้าประสงค์นั้นมีความแตกต่างกันตาม กาลสมัย

คำว่า "พัฒนาชุมชน" (community development) มีนักวิชาการและนักปฏิบัติ การทางด้านพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายไว้หลายทัศนะด้วยกัน ผู้วิจัยจึงได้เลือกบางทัศนะ ที่เห็นว่ามีควมสำคัญและครอบคลุมเนื้อหา รวมทั้งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของผู้วิจัย มาเสนอไว้ดังต่อไปนี้

การพัฒนาชุมชน หมายถึง การพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนในชุมชน ให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเองและชุมชน ให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ดีขึ้น โดยการ ร่วมมือกันระหว่างประชาชน ประชาชนกับรัฐ ประชาชนกับเอกชน เพื่อการยกระดับคุณภาพ ชีวิตของตนเองและสังคมที่เป็นส่วนรวม (นิรุติ ไชยกุล. 2522 : 1) การปรับปรุง ส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยมุ่งเสริมให้ประชาชน เข้ามีส่วนร่วมและริเริ่มดำเนินการเอง การพัฒนาด้านวัตถุ คือการสร้างความจริงแก่ ชุมชนเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เห็นโดยชัดแจ้ง เช่น ส่งเสริมด้านการเพิ่มผลผลิต การส่งเสริมการคมนาคม การชลประทาน เป็นต้น ส่วนการพัฒนาจิตใจคือการสร้างความ เจริญ โดยมุ่งให้การศึกษาอบรมประชาชน ซึ่งรวมทั้งการให้การศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียนให้ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี (สุวิทย์ ยี่งวรพันธุ์. 2521 : 83)

เอ ดันฮัม (A. Dunham. 1958 : 3) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การรวบรวมกำลังดำเนินการ ปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ให้ชุมชนมีความเป็น ปึกแผ่นและดำเนินงานไปในแนวทางที่ต้องการ โดยได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการจาก หน่วยงานทางราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ ส่วน หลุยส์ มินิคลิเออร์ (Louis Miniclier. 1956 : 3) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่ง ประชาชนในชุมชนนั้นได้มีส่วนร่วมในการวางแผน และปฏิบัติการก่อตั้งกลุ่มและวางแผนใน การแก้ไขปัญหาของเขา ตลอดจนขอความช่วยเหลือจากองค์กรของรัฐ หรือองค์การอาสา สมัครอื่น ๆ และ จอห์น บาโต (John Badeau. 1958 : 11) กล่าวว่า การพัฒนา

ชุมชนเป็นโครงการชนิดหนึ่งซึ่งช่วยให้ประชาชนในชุมชนสามารถยื่นมือออกมารับเอาบริการต่าง ๆ ของรัฐที่มีอยู่แล้วไปใช้ประโยชน์

แจคต์ รอทแมน (Jact Rothman. 1973 : 21) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนมีวิธีการพัฒนา 3 ประเภท คือ การปฏิบัติการทางสังคม การวางแผนทางสังคม และการพัฒนาท้องถิ่น ปีเตอร์ ดู ซูทอย (Peter Du Sautoy. 1962 : 1) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกรรมวิธีทั้งหมดที่ใช้สร้างความสำเร็จให้ชุมชน โดยประกอบด้วยการช่วยตัวเอง การพิจารณาถึงความต้องการที่แท้จริงของประชาชน การพิจารณาถึงลักษณะของสังคม ประเพณีและวัฒนธรรม และลักษณะอื่น ๆ ของชุมชนนั้นเป็นส่วนรวม และ เอ เอฟ วิลเดน (A.F. Wileden. 1961 : 77) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนหมายถึง กระบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการรวมกำลังของประชาชนกับเจ้าหน้าที่ของทางราชการ เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ

ทวี ทิมข่า (2528 : 7 - 8) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน คือ ความพยายามที่จะยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนในชุมชนให้เจริญขึ้น ทั้งด้านการเมืองและการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม โดยประชาชนจะต้องช่วยตัวเองด้วยการเข้ามาพิจารณาดัดสันใจ และดำเนินการด้วยตนเองบนพื้นฐานของความสมัครใจ ส่วน พัทน์ บุญรัตพันธุ์ (2515 : 1) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ย้ำยุดและส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้า ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการดูแลตนเองตามระบอบประชาธิปไตย และ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2515 : 20) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน และควรจะเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วย แต่ถ้าหากประชาชนไม่รู้จักคิดริเริ่ม ก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น ทั้งนี้ เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชน ด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง และในลักษณะคล้ายกันนี้ สมทรง เขมะวิชานูวัต (2521 : 3) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน

หมายถึง กรรมวิธีแห่งการกระทำทางสังคม ซึ่งประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ร่วมกันจัดวางแผน และลงมือปฏิบัติการตามแผนเอง แผนดังกล่าวจะกำหนดว่ากลุ่มบุคคลมีความต้องการอย่างไร และมีปัญหาร่วมกันอย่างไรบ้าง แล้วจัดทำแผนการของกลุ่มบุคคล เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาเหล่านั้น โดยพยายามให้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ให้มากที่สุด และถ้าจำเป็นอาจขอความช่วยเหลือทั้งด้านบริการและวัสดุจากองค์กรของรัฐ และเอกชน

ดังนั้น การนิยามความหมายของการพัฒนาชุมชน จึงได้แก่การยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชนมาดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง บนพื้นฐานของความสมัครใจ และมีความรับผิดชอบที่จะช่วยตนเอง กิจกรรมที่ดำเนินการต้องสอดคล้องความต้องการของประชาชน หรือเป็นกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นผู้กระตุ้นยั่วยุให้เกิดความคิดริเริ่มในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งการสนับสนุนช่วยเหลือจากองค์กรของรัฐและเอกชน

ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาชุมชนจึงเป็นทั้งกระบวนการ กรรมวิธี วิธีการ และโครงการในการปรับปรุงสภาพต่าง ๆ ของชุมชน และมาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น เพื่อนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครอง ตามแนวทางที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยความคิดริเริ่ม การพึ่งตนเอง และความร่วมมือระหว่างประชาชนในชุมชนเอง และระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ถ้ามีความจำเป็นก็อาจขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกชุมชนได้

4. ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี และหลักการการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นจากแรงผลักดันในสภาพการด้อยพัฒนา ความยากจน โรคภัยไข้เจ็บ ความเฉื่อยชาของประชาชน การพัฒนาเอาอย่าง หรือเหตุผลของการเมือง โดยมีจุดประสงค์เพื่อมุ่งที่จะเปลี่ยนทัศนคติของประชาชน จากสภาพที่ล้าหลังให้หันมาสนใจและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์และมีความคิดก้าวหน้าต่อไป และให้ประชาชนมีความสำนึกในการเป็นสมาชิกชุมชน รู้จักร่วมแรงร่วมใจแก้ปัญหา

และความเป็นอยู่เพื่อความเจริญของตนเองและชุมชน รวมทั้งให้ประชาชนมีความรับผิดชอบ ในกิจกรรมของตนเอง ชุมชน ประเทศชาติ การรู้จักช่วยตนเอง มีความกระตือรือร้นใน การแก้ไขปัญหาของชุมชน มีความคิดริเริ่มปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้นทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยรัฐบาลเข้าช่วยเหลือเมื่อเกินขีดความสามารถของ ประชาชน (ทวี ทิมชา. 2528 : 6)

ในปัจจุบัน งานด้านพัฒนาชุมชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศมาก เพราะจะ ต้องเกี่ยวพันกันทั้งด้านการพัฒนาบุคคล การพัฒนาองค์การและการพัฒนาชุมชน ไปจนถึงการ พัฒนาประเทศ ทั้งนี้เพื่อยกระดับการผลิตที่ตกต่ำ เนื่องจากขาดปัจจัยในการผลิตหรือขาด เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น งานพัฒนาชุมชน จะช่วยเพิ่มพูนรายได้ของประชาชนในชนบทให้สูงขึ้น งานพัฒนาชุมชนจะช่วยด้านการปกครอง ท้องถิ่น อันเป็นการปูพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างกว้างขวาง และช่วย ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาลให้มีความเข้าใจอันดีต่อกัน ซึ่งจะทำให้ การปฏิบัติงานภาครัฐมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2515 : 32)

สำหรับสังคมที่ด้อยพัฒนาโดยเฉพาะในสังคมชนบทนั้น ประชาชนในชุมชนจะประสบ ปัญหาอันเป็นการ อันได้แก่ ความยากจน การด้อยการศึกษา การมีโรคภัยไข้เจ็บ การ บริการด้านสาธารณสุขไม่พอ เป็นต้น รัฐบาลจำเป็นต้องหาวิธีการเพื่อยกระดับคุณภาพของ ประชาชน ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการสร้างรากฐานความเจริญมั่นคงให้กับประเทศชาติ (ทวี ทิมชา. 2528 : 7) เหตุผลในการพัฒนาชุมชน ประมวลตามภาวะองค์ประกอบที่ ทำให้เกิดความด้อยพัฒนา มี 3 องค์ประกอบ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล ระหว่างบุคคลกับสิ่งที่ประดิษฐ์คิดขึ้น และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (ไพรัตน์ เดชะรินทร์. 2526 : 70 - 73)

องค์ประกอบดังกล่าวได้กำหนดส่วนประกอบของชุมชนแต่ละชุมชนซึ่งนำไปสู่เหตุผล ความจำเป็นในการพัฒนาแต่ละด้าน นั่นคือ ด้านการเมืองและการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาธารณสุข และความคิดประดิษฐ์ การดำเนิน การเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ของการพัฒนาชุมชน จะต้องเริ่มจากความเป็นอยู่ของชุมชน การดึงประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรม การกระทำกิจการใด ๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึง

องค์ประกอบอื่น ๆ ของชุมชนด้วย และหลักการในการพัฒนานั้นจะต้องควบคู่ไปกับสิ่งต่อไปนี้ คือ หลักการช่วยตัวเอง หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม หลักประชาธิปไตยในการทำงาน หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น หลักความเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น และหลักการประเมินผล (ทวี ทิมชา. 2528 : 8) การพัฒนาชุมชนยึดถือการช่วยประชาชนที่อาศัยอยู่ในชนบทส่วนใหญ่ให้บรรลุความปรารถนาและมีความสุขในชีวิต ประชาชนเหล่านี้ถือว่ายังล่าช้า เพราะเขาจะต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ความยากไร้ การเจ็บป่วย ความไม่มีความรู้ในด้านต่าง ๆ ที่นำไปสู่การประกอบอาชีพ ตลอดจนการขาดความกระตือรือร้นในการใช้ชีวิตในแต่ละวัน การที่บุคคลเหล่านี้ต้องอยู่ในสภาพอย่างนี้ เพราะไม่มีโอกาสได้ติดเทียมกับผู้อื่น เนื่องจากขาดการศึกษา ไม่มีโอกาสเรียนรู้ เรื่องการประกอบอาชีพอื่น ๆ ตลอดจนการเพิ่มประสิทธิภาพในการประกอบอาชีพที่กำลังดำเนินการอยู่ จึงเชื่อได้ว่าทรัพยากรบุคคลมากมายเหล่านี้สามารถพัฒนาได้ เพราะบุคคลเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยผลักดันให้สังคมตลอดจนประเทศชาติมีความเจริญ (ธีรวัฒน์ นิจนตร. 2528 : 24) และทุกคนมีสิทธิและความสามารถที่กำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ หากมีโอกาสย่อมสามารถที่จะเรียนรู้ ประพฤติปฏิบัติ พัฒนาขีดความสามารถ และเปลี่ยนแปลงทักษะของตนเองได้ ความเป็นผู้มีความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำ และการมีความคิดใหม่ ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่จะนำออกมาใช้เมื่อได้รับการพัฒนา การพัฒนาพลังความคิดและขีดความสามารถของบุคคลในทุกด้าน จึงเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและมีความสำคัญต่อชุมชนและประเทศ (ทัศน์ บุญยรัตพันธุ์. 2517 : 1 - 2)

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนจึงต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี และหลักการที่ปรารถนาให้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ด้วยพลังกลุ่มชนและการสนับสนุนของรัฐบาลตามจังหวะที่เหมาะสม โดยมีหลักปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี และหลักการเด่น ๆ ดังนี้

4.1 ปรัชญาการพัฒนาชุมชน ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนั้น มีรากฐานมาจากปรัชญาชั้นมูลฐาน (นิวัติ ไชยกุล. 2521 : 17 - 18) คือ บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญ และมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมและมีเกียรติในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ปุถุชนผู้หนึ่ง รวมทั้งการมีสิทธิที่จะกำหนดวิถี

การดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ ถ้ามีโอกาสแล้ว ย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้เปลี่ยนแปลงทักษะการประพฤติปฏิบัติ และพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบ ต่อสังคมสูงขึ้นได้ และการมีพลังใน เรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำ และความคิดใหม่ ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ พลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโต และนำออกมาใช้ได้ถ้าพลังที่ซ่อนเร้นนี้ได้รับการพัฒนา และขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้านเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน และรัฐ

ดังนั้น หลักปรัชญาของการพัฒนาชุมชนจึงมีสาระสำคัญคือ ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคน ว่าเป็นทรัพยากรที่มีความหมาย และสำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นถ้ามีโอกาส การพัฒนาทั้งหลายจะปราศจากผลทั้งสิ้น ถ้ามองข้ามในเรื่องการพัฒนาบุคคลแต่ละคนให้มีทักษะที่ถูกต้อง และมีขีดความสามารถสูงขึ้น ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่เห็นได้ชัดในหมู่มวลชนนั้นเป็นเรื่องที่อารยสังคมพึงยึดมั่น ความไม่รู้ ความต้อตึง และการใช้กำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำคัญของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้องยึดหลักการรวมกลุ่มและการทำงานกับกลุ่ม เพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม จะช่วยให้คนได้เจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด (วัฒน์ บุญรัตพันธุ์. 2517 : 2)

ดังนั้น การที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ในการพัฒนาประเทศนั้น การพัฒนาชุมชนย่อมมีส่วนช่วยอย่างสำคัญมากที่จะก่อให้เกิดพลังและความมั่นคงขึ้นในชุมชน โดยทั่วไปแล้ว การพัฒนาชุมชนเป็นการร่วมมือระหว่างรัฐบาลและประชาชนในการพัฒนาประเทศ ซึ่งโดยสาระสำคัญแล้ว การพัฒนาชุมชนนั้นมียุทธศาสตร์อันมั่นคงมาจากปรัชญาที่ลึกซึ้ง ปรัชญาที่เห็นเด่นชัดคือ การมีความศรัทธา และความเชื่อในตัวมนุษย์ที่ว่าคนเราทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจน ต่ำต้อย ค่อยการศึกษาเพียงใด ก็ยังมีพลังและความสามารถที่จะปรับปรุงวิถีการดำรงชีวิตของตนให้มีมาตรฐานสูงขึ้น หากมีโอกาสและมีการนำทักษะที่ถูกต้อง พลังที่ซ่อนเร้นจะถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ อันเป็น

การให้ความสำคัญแก่บุคคล ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วยการให้การศึกษา มีการร่วมมือกันทำงาน เป็นกลุ่ม การพัฒนาชุมชนตามหลักปรัชญาดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และมีความสำคัญ ต่อชีวิตของบุคคล ชุมชนและรัฐ ช่วยลดช่องว่าง และก่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคม

4.2 แนวคิดของการพัฒนาชุมชน แนวความคิดในการพัฒนาชุมชนเป็นสิ่งสืบเนื่อง มาจากปรัชญาหรือความเชื่อในคุณค่าของมนุษย์และทรัพยากรต่าง ๆ นิรุติ ไชยกุล (2522 : 25) ได้จำแนกแนวความคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนคือ ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องคิด ช่วยตนเองก่อนในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตน ทั้งในรูปแรงงาน วัสดุ และทรัพย์สิน เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตน รัฐบาลจะให้การสนับสนุนทางวิชาการและการเงินพอสมควรถ้าเกินขีดความสามารถของประชาชนในท้องถิ่น และการพัฒนาชุมชนเป็นพัฒนาการชนบทสมบูรณ์แบบ โดยที่ปัญหาสังคมชนบทมีขอบเขตกว้างขวาง และปัญหาหนึ่ง ๆ มักจะเชื่อมโยงไปยังปัญหาอื่น ๆ เสมอ ซึ่งไม่อาจแก้ไขได้ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง โดยเฉพาะ ดังนั้น จึงต้องดำเนินการแก้ไขโดยวิธีการต่าง ๆ กัน และเข้าดำเนินการแก้ไขทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับปัญหาพร้อมกันไปในรูปแบบของโครงการหรือแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้เพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าว การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีจุดประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายพัฒนาประเทศ นั้นหมายความว่า กิจกรรมด้านการพัฒนาท้องถิ่น หรือชุมชนในชนบทจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นกำลังสำคัญ และเป็นรากฐานที่ค้ำจุนนโยบายปกติ การสนับสนุนที่ได้รับนี้ คือการสนับสนุนจากรัฐบาลในด้านวัสดุและกำลังคน ดังนั้น แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเป็นการมุ่งไปยังประชาชนเป็นเบื้องต้น เพราะพลังสำคัญที่จะบันดาลให้งานบรรลุผลสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชน โดยยอมรับว่าประชาชนมีความสามารถและมีพลังซ่อนเร้นอยู่ พลังเหล่านี้หากนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ก็จะสามารถทำให้เกิดความสำเร็จแก่ชุมชนนั้น ๆ ได้ ฉะนั้น การพัฒนาชุมชนจึงมุ่งจะกระตุ้นส่งเสริมให้ประชาชนแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มได้รู้จักความสามารถของตน ช่วยตนเองและเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ท้องถิ่น โดยอาศัยความต้องการที่แท้จริงหรือความคิดริเริ่มของประชาชนเป็นหลักในการดำเนินงาน เพื่อฝึกให้เขาสามารถแก้ปัญหาด้วยตนเอง ตัดสินใจด้วยตนเองและปฏิบัติงานร่วมกัน มีการประสานงานและประสมประสานกับทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลหรือเอกชน โดยใช้ทรัพยากรในชุมชน

และยึดถือหลักประชาธิปไตยเป็นแนวสำคัญ อันเป็นการมุ่งพัฒนาให้เกิดความสมดุลกันทั้งด้านนามธรรมและรูปธรรม

4.3 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องของแนวความคิด ทฤษฎีโดยตรงที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนยังไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจน แต่อาจนำเอาทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนมาประยุกต์ใช้ได้ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural-Functional Theory) ทฤษฎีนี้มาจากแนวความคิดเรื่องหน้าที่นิยม (functionalism) ซึ่งอธิบายว่า สังคมทุกสังคมมีโครงสร้างที่ประกอบด้วยระบบย่อยต่าง ๆ ที่ผสมกลมกลืนกันและมีความสืบเนื่องกันคงพอสมควร ระบบย่อยทุกส่วนของสังคมต่างก็มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติเพื่อความอยู่รอดของสังคม การทำงานของระบบย่อยต่าง ๆ ถ้าผสมกลมกลืนกันอย่างดีก็จะทำให้สังคมอยู่ในสภาพสมดุลเคลื่อนที่ (moving-equilibrium) โดยแต่ละระบบย่อยจะทำหน้าที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อสนองความต้องการของสังคมส่วนรวม

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ได้ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนของปัญหาในการพัฒนาชุมชนหรือสังคม ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาพร้อมกันไปทุกด้าน มิใช่จำกัดอยู่แต่เฉพาะการพัฒนาทางวัตถุเท่านั้น เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เมื่อเกิดขึ้นในส่วนตัวส่วนหนึ่งแล้วย่อมจะส่งผลกระทบต่อไปยังส่วนอื่น ๆ ด้วย ทฤษฎีนี้ได้เน้นความสำคัญของเสถียรภาพ หรือความมั่นคงของสังคม จึงสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้หน่วยย่อยต่าง ๆ สามารถปรับตัวเข้าสู่ความสมดุลได้ ดังนั้น ในการพัฒนาชุมชนแม้จะมุ่งปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตและการเพิ่มรายได้ แต่ก็ควรจะเร่งดำเนินการพัฒนาคุณภาพของประชาชนในด้านการศึกษา และสุขภาพอนามัยพร้อม ๆ กัน (ธีรวัฒน์ นิจนตร. 2528 : 61 - 62)

2. ทฤษฎีการแพร่กระจาย (Diffusion Theory) ทฤษฎีนี้อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงในสังคมต่าง ๆ เกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจากสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้ามากกว่าไปสู่สังคมด้อยพัฒนา นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน ชื่อ แดเนียล เลินเนอร์ (Lerner. 1958) ได้อาศัยแนวคิดจากทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ และทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behavioralism) มาผสมผสานกันเพื่อให้อธิบายการแพร่กระจายของ

วัฒนธรรมว่าในระบบสังคมต่าง ๆ ที่พัฒนาระบบสื่อสารมวลชนได้ทันสมัยและทั่วถึง จะมีการเผยแพร่วิวสารและข้อมูล ซึ่งไปกระตุ้นให้สมาชิกในสังคมเกิดความคาดหวังหรือความต้องการที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ ความคาดหวังเหล่านี้จะเป็นแรงผลักดันให้ทุกคนพยายามดิ้นรนที่จะบรรลุเป้าประสงค์ในด้านต่าง ๆ ที่ได้รับรู้จากสื่อมวลชน

ทฤษฎีนี้ยังได้แนวคิดมาจากทฤษฎีหน้าที่นิยมที่มองสังคมเป็นระบบ และมีส่วนประกอบต่าง ๆ ซึ่งทำหน้าที่เพื่อความอยู่รอดของส่วนรวม การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเกิดขึ้นเมื่อมีการรับเอานวัตกรรมจากสังคมอื่นใช้

ประโยชน์ของทฤษฎีการแพร่กระจาย ก็คือ การชี้ให้เห็นความสำคัญของสื่อมวลชนในการพัฒนาชุมชนหรือสังคม และเสนอแนะให้มีการสร้างหรือเพิ่มประสิทธิภาพของสื่อมวลชนให้มากที่สุด เช่น การผลิต และการเผยแพร่วิวสารที่มีคุณค่า การเพิ่มอัตราความรู้หนังสือเพื่อให้ประชาชนสามารถรับสื่อต่าง ๆ ได้เต็มที่ ตลอดจนการสร้างแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลงหรือการยอมรับนวัตกรรม โดยอาศัยกระบวนการในการให้การศึกษาอบรม นอกจากนี้ทฤษฎีการแพร่กระจายยังช่วยชี้แนะว่าพัฒนาหรือการนำสิ่งใหม่ ๆ มาสู่ชุมชนนั้น ควรผ่านทางกลุ่มผู้นำชุมชนหรือบุคคลที่ชุมชนนั้นให้ความยกย่อง เนื่องจากบุคคลเหล่านี้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้เร็วกว่า และสามารถชักจูงให้คนอื่น ๆ ปฏิบัติตามได้ อีกด้วย

3. ทฤษฎีการขัดแย้ง (Conflict theory) ทฤษฎีการขัดแย้งของมาร์กซิสต์ (Marxist Model) เชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นจากสาเหตุภายในระบบสังคมนั่นเอง เพราะทุกสังคมย่อมหลีกเลี่ยงความขัดแย้งไปไม่พ้น การโต้ตอบของพลังต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมจะนำไปสู่การสลายตัวของสังคมนั้น ทำให้เกิดสังคมนูปแบบขึ้นมา เช่น สังคมทาสโบราณได้เปลี่ยนไปเป็นสังคมศักดินา สังคมศักดินาได้เปลี่ยนไปเป็นสังคมทุนนิยม และเมื่อกรรมกรสามารถทำลายระบบนายทุนลงไปได้ก็จะเกิดเป็นรัฐสังคมนิยมขึ้น เป็นต้น

โดยปกติ สังคมทุกสังคมจะมีเป้าประสงค์อยู่ที่ความผาสุกของมวลสมาชิก ไม่ว่าจะเป็นความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ความสะดวกสบายทางวัตถุ สุขภาพอนามัยที่ดี การมีความรู้หรือได้รับการศึกษา ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ในการพัฒนาสังคมจึง

มุ่งที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างขึ้น คือให้ระบบย่อยต่าง ๆ ในสังคมมีลักษณะยืดหยุ่น สามารถแบ่งส่วนกันส่วนทรัพยากร และสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ ให้สมาชิกอย่างทั่วถึง แต่เนื่องจากทรัพยากรต่าง ๆ มีอยู่จำกัด จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงสังคม

ทฤษฎีนี้มีแนวคิดว่าการขัดแย้งจะสิ้นสุดลงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลผู้มีอำนาจหรืออิทธิพล ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย โดยให้คนกลุ่มใหญ่ที่เสียเปรียบเข้าแทนที่ อันเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน ซึ่งมักจะเกิดขึ้นในสังคมที่มีโครงสร้างไม่ยืดหยุ่น การเปลี่ยนแปลงในอีกแบบหนึ่งคือการที่ผู้มีอิทธิพลนำเอาคำเรียกร้องและความต้องการของกลุ่มที่ไม่มีอิทธิพล หรืออำนาจมาผสมผสานไว้ในนโยบายการดำเนินงานของสังคม ซึ่งเป็นลักษณะของการประนีประนอม งานพัฒนาชุมชนนั้นควรจะใช้วิธีจัดตั้ง กลุ่มหรือองค์กรใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อให้มีอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มที่ได้เปรียบอยู่แล้ว เช่น การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์การเกษตร เพื่อต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง การจัดตั้งสหภาพแรงงานเพื่อต่อรองกับนายจ้างหรือสมาคมพ่อค้า เป็นต้น

4. ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม (Behavioralism Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าการศึกษาสภาพทางจิตของมนุษย์ ซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมแต่ละแห่งนั้น จะช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมที่สำคัญ ๆ ของคนในสังคมได้ดี เพราะมนุษย์เป็นผู้ที่ทำให้เกิดมีสังคมขึ้นมา และจะทำให้สังคมดำรงอยู่หรือแตกสลายไป คนทุกคนย่อมมีจิตใจ มีอารมณ์ และความคิดอ่านที่เกิดจากการเรียนรู้ ทำให้เกิดทัศนคติและค่านิยมที่แตกต่างกันออกไป ทฤษฎีนี้จึงมุ่งพัฒนาสังคม โดยการเปลี่ยนแปลงลักษณะของบุคคลเพื่อให้เกิดคุณสมบัติ และพฤติกรรมที่พึงปรารถนาขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมของคนนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชนหรือสังคม ความล้มเหลวของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมานั้น เนื่องจากผู้เชี่ยวชาญและนักปฏิบัติได้มองข้ามความสำคัญของการพัฒนาค่านิยม และทัศนคติของคนในท้องถิ่น โครงสร้างหลายโครงการมีการสำรวจและวางแผนอย่างรัดกุม มีกำลังคนและงบประมาณอย่างครบถ้วน กลับประสบความล้มเหลวเพราะขาดความสนใจ หรือได้รับการต่อต้านจากประชาชนในท้องถิ่น เนื่องจากไปขัดกับค่านิยมและวัฒนธรรมประเพณีของประชาชนในท้องถิ่น

5. ทฤษฎีการควบคุมทางสังคม (Social Control Theories) ทฤษฎีนี้กล่าวว่า การควบคุมสังคมมุ่งไปในแง่ของการวิเคราะห์พฤติกรรมทางวัฒนธรรม อันได้แก่ สถานภาพของกลุ่มค่านิยม การทอดทิ้งทางสังคม การควบคุมแบบเผด็จการ การควบคุมแบบประชาธิปไตย และความเชื่อทางศีลธรรม โดยมุ่งที่จะให้แต่ละคนประพฤติและปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของสังคมที่วางไว้ (จิรพรณ กัญจนะจิตรรา. 2523 : 30)

6. ทฤษฎีการกระทำทางสังคม (Social Action Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วยวิธีการ 3 ขั้นตอน คือ ความคิดริเริ่ม การดำเนินการถูกต้องตามระเบียบแบบแผน และการบริหาร โดยชุมชนจะต้องมีความคิดริเริ่มขึ้นมาเองเพื่อช่วยและพัฒนาตนเอง (จิรพรณ กัญจนะจิตรรา. 2523 : 29)

ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม ชี้ให้เห็นว่ากระบวนการทางสังคมที่สามารถจะนำมาใช้ในการพัฒนาบุคคลนั้นได้แก่การขัดเกลากายทางสังคม (socialization) ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีขอบเขตกว้างขวางและยาวนานตลอดชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่การอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ การศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน การเรียนรู้จากกลุ่มเพื่อนหรือผู้ร่วมงาน การเรียนรู้จากสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ การเล่นเกมต่าง ๆ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากนำทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านี้ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้น อาจต้องพิจารณาในหลาย ๆ ด้าน ไม่ควรยึดเพียงทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเป็นหลัก วิธีที่ดีที่สุดคือการรวมเอาข้อดีของแต่ละทฤษฎีมาผสมผสานกันเข้าเพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชน เช่น การพัฒนาชุมชนพร้อมกันในทุกด้านอย่างต่อเนื่องตามทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ การใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนและผู้นำท้องถิ่นตามทฤษฎีการแพร่กระจาย การส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนตามทฤษฎีการขัดแย้ง และการพัฒนาทัศนคติ ค่านิยม และแรงจูงใจของคนในชุมชนตามทฤษฎีพฤติกรรมนิยม เป็นต้น

4.4 หลักการพัฒนาชุมชน การพัฒนาชุมชน ถือว่าประชาชนในท้องถิ่นเป็นพลังสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การพัฒนาชุมชนจึงเป็นการกระตุ้น หรือชักจูงให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่ม และเข้า

ร่วมมือในการดำเนินงาน เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น องค์การสหประชาชาติได้กำหนดหลักในการพัฒนาชุมชนไว้ 10 ประการ (ธีรวัฒน์ นิจนตร. 2528 : 35 - 36) ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาชุมชน ถือว่าบรรดากิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชนนั้น โครงการแรกในการที่จะดำเนินการนั้นจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน
2. การพัฒนาชุมชนเป็นการที่จะทำให้ความเป็นอยู่ในท้องถิ่นในชนบทดีขึ้นกว่าเดิมที่เคยเป็นอยู่
3. การเปลี่ยนแปลงท่าทีและทัศนคติของประชาชนนั้นมีความสำคัญเช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุ
4. การพัฒนาชุมชนมีจุดประสงค์เพื่อให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างมากในกิจกรรมของชุมชนนั้น
5. การพัฒนาชุมชนจะต้องยึดหลักที่จะใช้การกระตุ้นใช้วิธีการที่จะแสดงให้เห็นปรากฏแก่ผู้นำชุมชนในท้องถิ่น และฝึกอบรมบรรดาผู้นำชุมชนในท้องถิ่นไม่ว่าจะมีโครงการใดก็ตาม
6. ผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชนจะต้องมีความเชื่อให้การยอมรับนับถือต่อบทบาทของสตรีและเยาวชนที่จะช่วยกันร่วมในโครงการ ซึ่งสตรีและเยาวชนก็เป็นกลุ่มผู้นำท้องถิ่น
7. โครงการช่วยเหลือตนเองของชุมชนถ้าให้เกิดผลได้อย่างเต็มที่แล้วจะต้องได้รับการช่วยเหลืออย่างจริงจังจากรัฐบาล
8. รัฐบาลจะต้องมีนโยบายแน่นอน มีการบริหารที่เป็นระเบียบ โดยเฉพาะมีการบรรจุคน ฝึกอบรมคน มีการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและในระดับชาติ ตลอดจนกระทั่งมีการวิจัยและประเมินผล เพื่อความสำเร็จโดยส่วนรวมของงานพัฒนาชุมชน
9. ให้องค์การอาสาสมัคร องค์การเอกชน เข้าร่วมมีส่วนในงานพัฒนาชุมชนด้วย
10. การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องถือความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับท้องถิ่นทั่ว ๆ ไป จะต้องมีความก้าวหน้าคู่ขนานกันไปกับความก้าวหน้า หรือการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับชาติ

สำหรับประเทศไทยนั้น กรมพัฒนาชุมชนได้วางหลักการพัฒนาชุมชนที่ใช้เป็นหลักการสำคัญในปัจจุบันไว้ 3 ประการ (ม.ป.ป. : 1 - 2) ดังต่อไปนี้

1. ปลุกฝังความเชื่อมั่นในการช่วยตนเองและการทำงานร่วมกัน แต่เดิมการช่วยเหลือประชาชน ฝ่ายรัฐบาลเป็นผู้หยิบยื่นให้ทำให้เกิดความเคยชิน ไม่มีการแข่งขันร่วมแรงร่วมใจกันอย่างจริงจัง ไม่มีการชี้แนวทางให้คนรู้จักร่วมมือกัน ประชาชนมีหน้าที่คอยความช่วยเหลือจากรัฐบาลแต่เพียงอย่างเดียว ขาดความคิดริเริ่ม จะต้องพยายามปลุกฝังความรู้สึกของคนให้เชื่อมั่นในการช่วยตนเองและการทำงานร่วมกันให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน

2. ยึดการมีส่วนร่วมของประชาชน งานพัฒนาชุมชนจะต้องยึดเอาการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก กล่าวคือต้องให้ประชาชนทราบ เข้าใจและร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เขาสำนึกว่าเป็นงานของเขาไม่ใช่งานของรัฐบาล แต่รัฐบาลเข้ามาช่วยในการดำเนินงานเท่านั้น

3. ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากที่สุด งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องพยายามใช้กำลังทรัพยากรของชาวบ้านหรือของประชาชนให้มากที่สุด ผลงานพัฒนาชุมชนขั้นแรกควรจะเกิดจากการดัดแปลง แก้ไขและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในหมู่บ้านให้เป็นประโยชน์แล้วค่อยนำความช่วยเหลือจากภายนอกเข้าไปทีหลัง โดยตระหนักว่าพลังอันจะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านนั้นหาอยู่ที่แห่งใดไม่ แต่อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง

ดังนั้น หลักการในการพัฒนาชุมชนจึงมีสาระสำคัญดังนี้

1. มีการวางแผนและกำหนดโครงการในการปฏิบัติงาน
2. การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จะต้องมิเป็นประสงค์และทิศทางตามแผนงานและโครงการที่กำหนด
3. ต้องกำหนดกิจกรรมให้ประชาชนร่วมมือกัน และร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ
4. กิจกรรมทุกอย่างที่กำหนดขึ้นจะต้องให้ประชาชนช่วยเหลือตนเองก่อน ถ้าเกินขีดความสามารถรัฐจะให้ความช่วยเหลือ
5. ต้องมีการประสานงานกับทุกฝ่ายเพราะ เป็นลักษณะงานเปิดเสรี

6. การเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจะไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางวัฒนธรรม

7. กิจกรรมการพัฒนาจะต้องสอดคล้องกับนโยบายของรัฐ และเป็นไปตามเป้าประสงค์ในการพัฒนาประเทศที่กำหนด

8. กิจกรรมการพัฒนาต้องพิจารณาถึงลักษณะสังคม ประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นหลัก และอาศัยกระบวนการทางระบอบประชาธิปไตยเป็นพื้นฐานในการดำเนินงาน

5. เป้าประสงค์ในการพัฒนาชุมชน

ธีรวัฒน์ นิจนตร (2528 : 26 - 27) ได้กำหนดเป้าประสงค์ของการพัฒนาชุมชนว่า เป็นการเร่งการเพิ่มผลผลิตและเพิ่มรายได้ต่อครอบครัวในด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม เป็นการสร้างความเสมอภาคในเรื่องการกระจายรายได้แก่บุคคล เป็นการปรับปรุงส่งเสริมการสร้างงาน การอนามัยและสุขภาพ การศึกษาและการอบรมเยาวชน การส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน การส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น การควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างและพัฒนาสิ่งสาธารณประโยชน์ รวมทั้งการสร้างโอกาสให้ประชาชนได้รับความช่วยเหลือในเรื่องของอำนาจการต่อรอง สินเชื่อ การชลประทาน เทคโนโลยี และการบริการต่าง ๆ ที่รัฐพึงให้แก่ประชาชนทุกด้าน

ดังนั้น งานพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเพิ่มทุนรายได้ของประชาชน งานพัฒนาชุมชนจะช่วยพัฒนาด้านการปกครองตนเองในท้องถิ่น อันเป็นการปูพื้นฐานระบอบประชาธิปไตยอย่างกว้างขวาง งานพัฒนาชุมชนจะช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนให้มีความเข้าใจอันดีต่อกัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2515 : 32)

6. ศาสนาอิสลามกับการบริหารเพื่อพัฒนาชุมชน

ศาสนาอิสลามได้วางกฎเกณฑ์ความประพฤติที่ครอบคลุมการใช้ชีวิตในสังคมทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับสังคม หรือสังคมกับสังคม ตลอดจนการใช้ชีวิตส่วนตัว การใช้ชีวิตในครอบครัวและสังคม อันเกี่ยวพันกับระบบเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตลอดจนด้านสุขภาพอนามัย จนนักวิชาการส่วนมากเรียกศาสนาอิสลามว่า "วิถีในการดำเนินชีวิต" ศาสนาอิสลามเชื่อว่า ระเบียบแบบแผนของพฤติกรรมรวมของกลุ่มชน เป็นรากฐานความจำเป็นของชุมชน เป็นระเบียบแบบแผน ความประพฤติ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนการปฏิบัติอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้บุคคลใช้ชีวิตร่วมกันได้ โดยมีสิทธิ เสรีภาพในด้านความศรัทธาในบทบัญญัติศาสนา สิทธิในการอยู่ร่วมกันอย่างปราศจากการลบลู่เกียดกันและกัน และสิทธิในการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินส่วนบุคคล รวมทั้งสตรีและเยาวชน สิทธิในการได้รับการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน เป็นประเด็นสำคัญ มีจุดหมายปลายทางและความเชื่อพื้นฐานว่า ชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกเป็นของอัลลอฮ์ ด้วยเหตุนี้ ทุกคนในสังคมจึงมีสิทธิในการใช้ชีวิตและแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิต รวมทั้งจะต้องรับผิดชอบในการกระทำต่อชีวิตทรัพย์สินของตนเองและผู้อื่น (สมาน รั้งสิโยกฤษฎ์. 2524 : 156 - 159)

อัล-กุรอาน ซูเราะฮ์ที่ 6 อายะฮ์ 152 - 153 ให้ความหมายไว้ว่า "ห้ามฆ่าผู้อื่นโดยปราศจากเหตุผลอันชอบธรรม สิทธิในการรักษาชีวิตและทรัพย์สิน เด็กกำพร้าได้รับการคุ้มครองในสิทธิมรดก ผู้บริโภครับการคุ้มครองให้ได้รับความเป็นธรรม การรักษาความเที่ยงตรง ไม่เข้าข้างพวกพ้องและเครือญาติ" และ อัล-กุรอาน ซูเราะฮ์ที่ 28 อายะฮ์ 77 ให้ความหมายไว้ว่า "จงปฏิบัติต่อผู้อื่นเช่นอัลลอฮ์ได้ปฏิบัติต่อเจ้า และจงอย่าก่อความเสียหายแก่แผ่นดิน" แสดงให้เห็นถึงการมีชีวิตร่วมกันของบุคคลในสังคมที่จะต้องมีการเปรียบเทียบปฏิบัติ รวมถึงวิถีทางการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่สมาชิกในชุมชน

การปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดำเนินไปตามแนวทางแห่งสันติ โดยมีปรัชญาในการยกระดับคุณภาพชีวิต เพื่อการแสวงหาความสงบสุขในโลกนี้ (การช่วยเหลือตนเอง) และการแสวงหาความสุขในโลกหน้า (ไม่ละทิ้งบทบัญญัติทางศาสนา) การแสวงหาความรู้เพื่อ

อาชีพและความรู้ทางศาสนาเพื่อจิตใจ มีความขยันในการประกอบอาชีพ มีความซื่อสัตย์ สุจริต และจงศึกษาในทุกสิ่งทุกอย่างที่สงสัย (มุฮัมมัด อับดุลกาเดร์. 252 : 202 - 205)

สังคมมุสลิมมีบูรณภาพ โดยหลักการทางศาสนาได้วางหลักเกณฑ์ในการบริหารชุมชน โดยมี "มัสยิด" เป็นแกนกลางในการบริหารชุมชนดังต่อไปนี้

1. ด้านการศึกษา เป็นบทบัญญัติทางศาสนา ท่านนบี มุฮัมมัด คือฯ ได้ทรงกล่าวเกี่ยวกับการศึกษาว่า "การศึกษาเป็นบทบัญญัติบังคับสำหรับมุสลิมทุกคน" "และจะเป็นผู้ศึกษาหรือเป็นผู้สอน แต่จงอย่าเป็นคนที่สาม" หมายความว่าทุกคนจะต้องแสวงหาความรู้ หรือเป็นผู้สอนให้ผู้อื่นมีความรู้ แต่จงอย่าเป็นคนโง่ไม่ยอมรับรู้หรือไม่ยอมให้คนอื่นรับรู้ด้วย หรืออีกคำกล่าวหนึ่งว่า "จงอยู่บนโลกนี้ด้วยวิชาความรู้ และโลกน่า (ตาย) ก็ด้วย วิชาความรู้" การศึกษาในทัศนะของศาสนาอิสลามไม่จำกัดขอบเขตด้านศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่ได้ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนาชีวิตควบคู่กันไปด้วย ศาสนาอิสลามได้สอนไม่ให้ละเลยต่อการอบรมศึกษาสายอาชีพ รวมทั้งการศึกษาเพื่อพัฒนาสติปัญญาคือสายสามัญ อันได้แก่ จิตวิทยา การพูด และความเป็นตัวของตัวเอง (มุฮัมมัด อาฎิยะฮฺ อัล-อับรอฮิ. 2521 : 51 - 54)

2. ด้านการส่งเสริมอาชีพ ตามแนวทางศาสนาอิสลามมีวิธีการเป็นของตัวเอง เป็นการยอมรับผลประโยชน์ทั้งปัจเจกชนและผลประโยชน์ส่วนรวม โดยยึดบนรากฐานของ หลักการศรัทธา (อับดุลเราะหฺมาน อูปักกร. 2528 : 229 - 230) คือ อัลลอฮฺได้ประทานสติปัญญา และกำลังความสามารถให้แก่มนุษย์ พระองค์ทรงให้เกิดสรรพสิ่งและการมีอาชีพของมนุษย์บนผืนแผ่นดินนี้อย่างดีที่สุดใน สรรพสิ่งที่พระองค์ได้ประทานมาแล้วแต่เพื่อคุณประโยชน์แก่มนุษย์ทั้งสิ้น ศาสนาอิสลามได้กำหนดแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้กับประชาชนไว้อย่างรัดกุม ได้แก่ การส่งเสริมให้เพิ่มกำลังการผลิตเพิ่มทุนรายได้ การลดค่าใช้จ่ายให้สอดคล้องกับรายรับ การรักษาเวลาอย่างเคร่งครัด ความขยัน และไม่ฝักใฝ่ในอบายมุขทุกประเภท รวมทั้งธุรกิจการเงินนอกระบบ เพราะศาสนาอิสลามห้ามธุรกิจดอกเบี้ย แต่ส่งเสริมการพาณิชย์ และรักษาระเบียบการค้าขายด้วยความซื่อตรง มีความยุติธรรมในการตั้งเวลา กระจายการค้าไปสู่ชุมชน ไม่ถือโอกาส ผู้บริโภคจะ

ต้องได้รับความยุติธรรมเท่าเทียมกัน สำหรับการส่งเสริมด้านการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ นั้น อัลลอฮ์ให้มนุษย์พัฒนาอาชีพเกษตรกรรมด้วยวิธีการและความสามารถ อีกทั้งการรู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ผลิตแจกจ่ายสังคม ดังปรากฏในอัลกุรอาน ซูเราะฮ์ที่ 16 อายะฮ์ 10, 11 และ 14 ความว่า "พระองค์ทรงเป็นผู้ลี้ยงนำฝนจากฟ้า เพื่อต้นไม้เจริญงอกงาม และเราได้ให้เมล็ดพืชผลออกมา แล้วเขาก็ได้บริโภคมัน" และ "พระองค์ทรงให้ทะเล เพื่อพวกเจ้าจะได้บริโภคเนื้อปลา" เกี่ยวกับการพัฒนาการอุตสาหกรรม ปรากฏใน ซูเราะฮ์ที่ 7 อายะฮ์ 26, 27 ว่า "แท้จริงเราได้ส่งมาให้แก่พวกเจ้าซึ่งเครื่องนุ่งห่ม และเครื่องประดับ และพวกท่านจงสร้างที่อยู่อาศัย โดยสักัดภูเขามาทำบ้านเรือน และ ซูเราะฮ์ที่ 16 อายะฮ์ 880 กล่าวว่า "อัลลอฮ์ได้บันดาลแก่พวกเจ้าเพื่อจะได้มีนาหนังและขนของมันใช้เป็นเครื่องใช้และอำนวยความสะดวก" (เรณ ดลระหมาน. 2528 : 47)

3. ด้านการสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการกับประชาชน ตามแนวทางของ ศาสนาอิสลามได้กำหนดไว้ชัดเจน เช่น การให้ทานชะกาฮ์ เพื่อแจกจ่ายแก่คนยากจน คนเดินทาง และคนไร้ที่พึ่ง นอกจากนี้การให้ความอนุเคราะห์แก่สตรี เด็ก และคนชรา เป็นหลักการที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน เช่น การให้ความเป็นธรรมในเรื่องมรดกที่พึงมีพึงได้ แก่เยาวชนที่เป็นลูกกำพร้า ซึ่งใครเป็นผู้จัดการในเรื่องมรดกดังกล่าวห้ามไม่ให้มีการฉ้อฉล และเกี่ยวกับสิทธิของสตรีและคนชรา ซึ่งจะต้องได้รับมรดกจากลูกชายซึ่งทิ้งไว้ให้ เป็นต้น

4. ด้านสาธารณสุข เกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐานนับตั้งแต่การรักษาความสะอาด พลาณามัย โภชนาการ การป้องกันโรค และการวางแผนครอบครัว ได้ปรากฏในหลัก ศาสนบัญญัติอย่างพร้อมมูล สำหรับการรักษาความสะอาด นบี มุฮัมมัด คือ... ได้ทรงกล่าว ว่า "ความสะอาดเป็นส่วนหนึ่งของการศรัทธา ฉะนั้น การไม่รักษาความสะอาดจึงทำให้ ศรัทธาบกพร่อง อาทิต้องถ่ายปัสสาวะ อุจจาระในสถานที่ที่เหมาะสม ห้ามถ่ายอุจจาระ ใกล้เคียงน้ำ ทางเดิน และกำหนดให้มือขวาสำหรับอาบน้ำละหมาด รับประทานอาหาร ใช้มือซ้ายสำหรับชำระสิ่งสกปรกทุกชนิด และหลังจากถ่ายอุจจาระและปัสสาวะแล้วจะต้อง ชำระให้สะอาด

การทำความสะอาดฟันก็เป็นบทบัญญัติอย่างหนึ่ง นบี มุฮัมมัด คือ... ทรงกล่าวว่า "หากไม่เป็นภาระหนักสำหรับประชาชาติของฉันแล้ว ฉันจะสั่งกำชับเขาทั้งหลายให้แปรงฟันทุกครั้งก่อนทำละหมาด เพราะการทำให้ปากและฟันสะอาดจะเป็นที่ชื่นชอบของอัลลอฮ์ เพราะอัลลอฮ์ชื่นชมผู้ที่มีความสะอาด" (มานิดย์ จารงศ์. ม.ป.ป. : 35)

สำหรับด้านพลานามัยเป็นสิ่งจำเป็นในการที่จะทำให้อารมณ์ดีและร่างกายแข็งแรง จะต้องบริหารร่างกายอย่างเคร่งครัด และการบริหารร่างกายพื้นฐาน ได้แก่ การละหมาด 5 เวลานั้นเอง (โมฮัมมัด อับดุลกาเดร์. 2528 : 205) สำหรับด้านโภชนาการ ตามบทบัญญัติของศาสนา ดังนั้น การบริโภคตามบทบัญญัติของศาสนาไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของอัลลอฮ์ แต่เป็นประโยชน์กับผู้บริโภคเอง (มานิดย์ จารงศ์. ม.ป.ป. : 30) ส่วนด้านการป้องกันโรค ศาสนาอิสลามเน้นความสะอาดทั้งในส่วนตนและส่วนรวม ได้แก่ ความสะอาดของร่างกาย การบริโภค ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม (มานิดย์ จารงศ์. ม.ป.ป. : 28) และในด้านการวางแผนครอบครัว ศาสนาอิสลามสอนศาสนิกชนที่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว จะต้องปฏิบัติให้บุคคลในครอบครัวมีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ สมาชิกในครอบครัวจะต้องช่วยกันทำงาน เพื่อจะได้ใช้จ่ายในครอบครัวอย่างเพียงพอ ศาสนาอิสลามห้ามการวางแผนครอบครัวโดยการคุมกำเนิด เว้นกรณีจำเป็น จาก อัล-กูรออัน กล่าวว่า "และเจ้าทั้งหลายอย่าฆ่าลูกของเจ้าเพราะกลัวความยากจน เพราะเราให้โชคลผลแก่เขาและพวกเจ้า แท้จริงการฆ่าเขานั้นเป็นบาปมหันต์" ดังนั้น การวางแผนครอบครัวตามแนวทางศาสนา หมายถึงการวางแผนให้สมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำงาน ทั้งงานบ้านและงานอาชีพ เพื่อแบ่งเบาภาระและเพิ่มทุนรายได้และให้ครอบครัวมีความสุข (ฝ่ายโครงการสอนศาสนาอิสลามในโรงเรียนประถมศึกษา เขตการศึกษา 2. 2526 : 352)

5. ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท กฎหมายอิสลามประกอบด้วยกฎข้อบังคับและแบบปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับการเชื่อถือและยึดมั่น การทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ การจัดระบบสังคมด้วยความเสมอภาคและยุติธรรม การคุ้มครองสิทธิส่วนบุคคลและสังคมเยาวชนและสตรี จะต้องปฏิบัติด้วยความยุติธรรมและเสมอภาค อัล-กูรออัน กล่าวว่า "แต่ถ้าเจ้าตัดสิน จงตัดสินระหว่างพวกเขาด้วยความเที่ยงธรรม เพราะอัลลอฮ์ทรงรักผู้มี

ความเที่ยงธรรมทั้งหลาย และผู้ที่ห่างไกลพระองค์มากที่สุด คือ ผู้ปกครองที่ไม่ยุติธรรม การรักษาความยุติธรรมให้แก่เยาวชน สตรี และคนชรา ในเรื่องมรดกและสิทธิที่พึงได้รับ ดังปรากฏใน อัล-กูรอาน ว่า "และท่านทั้งหลายจงอย่ากลัวกลัวกลายกลัวทรัพย์สินลูกกำพร้า ยกเว้นการจัดการในสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์แก่ลูกกำพร้ามากที่สุด จนกว่าเขาจะบรรลุนิติภาวะหรืออนิจกรรม ก็จงมอบทรัพย์สินนั้นให้เขาครอบครองด้วยตัวเขาเอง และพวกเจ้าจงทำตามสัญญาให้ครบถ้วน แท้จริงสัญญาทุกอย่างต้องถูกสอบสวน สำหรับในการคุ้มครองสิทธิสตรี ในซูเราะฮ์ที่ 2 อายะฮ์ 228, 229 กล่าวว่า "สตรีที่ถูกหย่าร้าง หากพวกเขาต้องการคืนดีกับสามีเป็นสิทธิพวกเขาที่จะต้องเห็นชอบ และไม่อนุมัติสำหรับเจ้าทั้งหลายที่จะยึดคืนทรัพย์สินที่พวกเจ้ามอบแก่นางแล้ว" และการคุ้มครองสิทธิของคนชรา ในอัล-กูรอาน ซูเราะฮ์ที่ 2 อายะฮ์ 180 กล่าวว่า "เมื่อความตายมาสู่คนหนึ่งคนใดของพวกเจ้า หากทิ้งทรัพย์สินไว้เบื้องหลัง ก็ให้เขาทำพินัยกรรมไว้ให้แก่ผู้กำเนิตทั้งสอง (บรรจง บินกาซัน. ม.ป.ป. : 168 - 169)

7. บทบาทมัสยิดในการบริหารงานเพื่อพัฒนาชุมชน

ศาสนาอิสลามมีข้อแตกต่างไปจากศาสนาอื่น ๆ ในโลก ในข้อที่ว่า การดำรงสืบต่อทางศาสนาเป็นหน้าที่ของศาสนิกทุกคน ซึ่งจะต้องศึกษาและปฏิบัติศาสนกิจโดยเท่าเทียมกัน ไม่มีผู้ได้รับสิทธิพิเศษ ในรูปของการปกครองศาสนามีผู้นำทางศาสนาที่ได้มาจากการเลือกตั้ง มีศูนย์รวมของศาสนาในแต่ละชุมชนคือมัสยิด ศาสนิกทุกคนได้รับการสั่งสอนให้ประกอบความดี รังเกียจสิ่งอันพึงรังเกียจและประพฤติปฏิบัติเหมือนกัน เช่น การละหมาด การถือศีลอด การทำฮัจญ์ และการบริจาคทานชะกาฮ์ (สุนทร ทิมะเสน. 2524 : 4 - 5)

พื้นฐานในทางศาสนาอันดับแรก คือ การศรัทธาต่อเอกภาพของอัลลอฮ์ ยึดถือพระองค์เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ตลอดกาล ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ จะก่อให้เกิดความจริงจังในการแสวงหาสัจธรรมที่แท้จริง จริงใจและเสียสละเพื่อคตินิยมอันสูงส่ง ทำให้จิตใจได้อัมเิบในการที่ได้ตระหนักถึงพลังอันยิ่งใหญ่ที่คอยชี้แนวทางที่ถูกต้องสู่มาตรฐานแห่งคุณความดี

ทั้งมวล ความศรัทธาอันหนักแน่น ทำให้เกิดกำลังใจที่แข็งแกร่ง เกิดความอดทน พระองค์ จึงเป็นจุดรวมของมุสลิมทุกคนในชุมชน ชุมชนไม่ว่าจะเป็นชุมชนเล็กหรือขนาดใหญ่ ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับชุมชน สมาชิกในชุมชน หรือสมาชิกกับผู้ปกครอง จะดำเนินการสอดคล้องไปตามบทบัญญัติทางศาสนาทั้งสิ้น กล่าวคือ เมื่อมีบุคคลในชุมชนมากพอสมควร ชุมชนจะต้องดำเนินการจัดตั้ง "มัสยิด" อันเป็นศูนย์รวมจิตใจและวัฒนธรรม มีการจัดตั้ง กรรมการที่มาจากการเลือกตั้งดำเนินการบริหารมัสยิดและชุมชน (เกษม รั้งสิโยภณฺญ์. 2519 : 67) มัสยิดเปรียบเสมือนศูนย์รวมในการดำเนินชีวิตของชุมชน เป็นที่พึ่งของชุมชนเมื่อมีความเดือดร้อน มีหน้าที่ดำเนินการว่ากล่าวตักเตือน ลงโทษผู้กระทำความผิด ดำเนินการในเรื่องมรดก เรื่องการเก็บและการบริจาคซะกาตแก่ผู้มีสิทธิพึงได้รับตาม ศาสนบัญญัติ รวมทั้งการดำเนินการเป็นองค์กรประสานงานกับทางราชการหรือผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งบทบาทในการบริหารและจัดการของทุกมัสยิด ได้แก่ ดำเนินการเกี่ยวกับงานธุรการของมัสยิด การจัดทำบัญชี การดำเนินการเรื่องอาคารสถานที่ นอกจากนี้ยังเป็นองค์กรในการสนับสนุนการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ตั้งแต่ก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่และด้านความรู้ทางศาสนา เป็นต้น ส่วนในด้านส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชนในชุมชน จะดำเนินการในด้านศูนย์รวมด้านเอกสารวิชาการเกี่ยวกับอาชีพ เป็นศูนย์ประสานให้หน่วยงานส่วนราชการและเอกชน ในการแนะนำและส่งเสริมให้ประชาชนได้รับความรู้ทางด้านอาชีพ การปฏิบัติในการเพิ่มผลผลิตรายได้การเก็บออมและประหยัดทรัพย์ของประชาชน การตั้งกลุ่มอาชีพในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง และการดำเนินการในเรื่องสหกรณ์ สำหรับด้านสาธารณสุขมัสยิดจะเป็นองค์กรกลางของหน่วยงานทางราชการในการดำเนินการประสานงานให้ประชาชน และเยาวชนได้รับการฉีดวัคซีนในการสร้างภูมิคุ้มกันโรค การมีเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้ด้านสาธารณสุข มัสยิดจะต้องดำเนินการในเรื่องสถานที่ เพื่อให้การให้บริการได้รับความสะดวก รวมทั้งการดำเนินการร่วมกับประชาชน ในการให้ประชาชนรู้จักรักษาสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมทั่วไป ซึ่งทางรัฐบาลกำลังรณรงค์และปลูกจิตสำนึกให้กับประชาชนอยู่ในขณะนี้ นอกจากนี้ ยังมีด้านการดำเนินการในเรื่องการส่งเสริมการให้ความช่วยเหลือประชาชน ที่ได้รับความเดือดร้อน มีการจัดตั้งเงินกองทุน เพื่อให้ความช่วยเหลือประชาชนในยาม

ฉุกเฉิน การมีกองทุนอาหารกลางวันให้นักเรียน การจัดตั้งทุนการศึกษาทั้งในด้านการศึกษาด้านศาสนา ด้านสามัญ และด้านอาชีพ และในด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชนในด้านต่าง ๆ มัสยิดจะเป็นผู้ดำเนินการทั้งสิ้น โดยจะดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ ในการบริหารชุมชนของมัสยิดแต่ละมัสยิดนอกจากจะมีคณะกรรมการบริหารมัสยิดตามระเบียบว่าด้วยคณะกรรมการบริหารมัสยิดแล้ว ก็ยังมีคณะกรรมการจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการในด้านต่าง ๆ เฉพาะกิจหลายคณะกรรมการให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนในการมาขอคำปรึกษา และให้ช่วยเหลือในการเกิดกรณีพิพาทในเรื่องมรดก ที่ดิน ทรัพย์สินอื่น ๆ เรื่องสิทธิที่ยาวชนพึงได้รับ สิทธิสตรี คนชรา การให้ความยุติธรรมในเรื่องการแบ่งปันสิ่งของ การประกันราคา มาตรการการให้ความยุติธรรมทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย รวมทั้งการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท ทั้งส่วนตัวและเรื่องส่วนรวมของประชาชน นอกจากนี้มีคณะกรรมการในการพิจารณาในเรื่องเกี่ยวกับหลักการที่เกี่ยวข้องกับหลักศาสนา (ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้. 2529 : 30 - 31)

8. สถานภาพมัสยิดตามพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม ปรับปรุงพุทธศักราช 2535
และแนวการบริหารงานมัสยิดเพื่อการพัฒนาชุมชน

"มัสยิด" ตามความหมายในพระราชบัญญัตินี้ หมายความว่า สถานที่ซึ่งอิสลามิกชนมีสิทธิใช้เป็นที่พักบวชกรรมตามลัทธิศาสนาอิสลามในวันศุกร์เป็นปกติ และจะต้องจดทะเบียนต่อกระทรวงมหาดไทยเป็นนิติบุคคล จึงจะเป็นมัสยิดที่สมบูรณ์ถูกต้อง ในการขอจดทะเบียนมัสยิด ให้อิหม่าม คอเต็บ บิหลัน เป็นผู้ขอ โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด แต่ละมัสยิดที่ได้รับการจดทะเบียน ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งไม่น้อยกว่า 7 คน และไม่เกิน 15 คน เรียกว่า คณะกรรมการมัสยิด มีหน้าที่บริหารและจัดการทั่วไปในกิจการและทรัพย์สินของมัสยิด (สำนักจุฬาราชมนตรี. 2535 : 27 - 28)

คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ประกอบด้วย อิหม่ามเป็นประธานกรรมการ คอเต็บเป็นรองประธานคนที่หนึ่ง บิหลันเป็นรองประธานคนที่สอง และให้คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเลือกกรรมการที่เหลืออยู่เป็นเลขานุการ นายทะเบียน เหนรัญญา และ

ตำแหน่งอื่น ๆ ตามความจำเป็น และให้คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเป็นผู้กำหนด
อำนาจหน้าที่ของผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าว (สำนักจุฬาราชมนตรี. 2535 : 28 - 29)

คุณสมบัติของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีดังนี้

1. เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม
2. มีอายุไม่ต่ำกว่ายี่สิบปีบริบูรณ์
3. มีความประพฤติเรียบร้อยและปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
4. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพ หรือไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ หรือเป็นโรคอันล้าคมพึงรังเกียจ
5. ไม่เคยถูกถอดถอนออกจากตำแหน่งกรรมการอิสลามประจำมัสยิด เว้นแต่เมื่อพ้นจากการถูกถอดถอนไม่น้อยกว่าสี่ปี
6. ไม่เคยต้องโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุด เว้นแต่เป็นโทษจากความผิดฐานลหุโทษ หรือกระทำโดยประมาท หรือพ้นจากการรับโทษจำคุกไม่น้อยกว่าสี่ปี
7. มีชื่อในทะเบียนสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นไม่น้อยกว่าหกเดือน และมีชื่อในทะเบียนสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
8. มีความรู้ความสามารถประกอบพิธีนมาซได้ถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลาม และรักษาจารีตประเพณีอันดีงามของศาสนาอิสลาม
9. ผู้ดำรงตำแหน่งกรรมการอิสลามประจำมัสยิดต้องเป็นชาย (สำนักจุฬาราชมนตรี. 2535 : 55)

อำนาจหน้าที่ของกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มีดังนี้

1. จัดการบำรุงรักษามัสยิดและศาสนสมบัติ ตามหลักการของศาสนาอิสลาม กฎหมาย ระเบียบ และมติของที่ประชุม ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยมั่นคงและเกิดประโยชน์
2. แนะนำตักเตือนปวงสัปบุรุษให้ปฏิบัติศาสนกิจโดยเคร่งครัดและมีความสำนึก
3. จัดทำบัญชีเอกสารต่าง ๆ ของมัสยิดให้ถูกต้องและครบถ้วน
4. จัดทำทะเบียนสัปบุรุษ บัญชีผู้มีสิทธิเลือกกรรมการอิสลามประจำมัสยิด รักษาสมุดทะเบียน และแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ถูกต้องเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ

5. วางระเบียบปฏิบัติภายในมัสยิดเพื่อให้เกิดความเรียบร้อย
6. ระวังข้อพิพาทเรื่องศาสนาของปวงสัปบุรุษ
7. ดูดวงจันทร์ในเวลาพลบค่ำของวันต้นเดือนทุกเดือน แล้วแจ้งการเห็นดวงจันทร์

ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

8. แสดงบัญชีรับจ่ายเงินและทะเบียนศาสนสมบัติต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เมื่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดต้องการตรวจสอบ
9. เมื่อมีเหตุผลอันสมควร ให้ประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเป็นผู้เรียกประชุมกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ในกรณีที่ประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิดไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งมีอำนาจร่วมกัน เรียกประชุมกรรมการอิสลามประจำมัสยิดได้ (สำนักจุฬาราชมนตรี. 2535 : 55)

อำนาจหน้าที่ของประธาน รองประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิดคนที่ 1 และ 2 (อิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น) มีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติดังนี้

1. ปฏิบัติหน้าที่อิหม่ามตามหลักการศาสนาอิสลามประจำ
2. ปกครองและสอดส่องให้สัปบุรุษของมัสยิดปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลาม ข้อบังคับ และระเบียบของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย
3. อำนวยความสะดวกแก่บรรดาสัปบุรุษในการบำเพ็ญศาสนกิจและกุศลกรรม
4. สั่งสอนอบรมวิทยาการทางศาสนาอิสลามแก่ปวงสัปบุรุษ
5. จัดการเรื่องครอบครัวและมรดก ตามหลักการของศาสนาอิสลามเมื่อได้รับคำร้องขอจากสัปบุรุษ

การอยู่ในตำแหน่งของกรรมการอิสลามประจำมัสยิด นอกจาก อิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น ให้อยู่ในตำแหน่งได้คราวละสี่ปี เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดจัดให้มีการเลือกตั้งภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวัน กรรมการอิสลามประจำมัสยิดต้องเคารพและปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลาม กฎข้อบังคับ กฎหมาย ระเบียบ แบบแผน คำสั่ง คำแนะนำชี้แจงจากคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด จะต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม สุจริต ห้ามมิใช้อำนาจใน

ตำแหน่งหน้าที่ในทางที่ไม่สมควร และระมัดระวังมิให้เกิดความเสียหายแก่หมู่คณะ จะต้องมีความสุภาพเรียบร้อยต่อผู้อาวุโสและต่อประชาชน ต้องเป็นผู้นำในการปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี ชักจูงส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (สำนักจุฬาราชมนตรี. 2535 : 56 - 57)

แนวการบริหารงานมัสยิด

วินัย สะมะฮูน (2529 : 30 - 33) ได้เสนอแนวการบริหารมัสยิดโดยกรมการอิสลามประจำมัสยิด ดังนี้

1. การดำเนินงานด้านอาคารสถานที่และบริเวณ จะต้องจัดให้มีขอบเขตบริเวณหรือขอบเขตบริเวณมัสยิด จัดแผนผังห้องละหมาด อาคารประกอบ และมีการตกแต่งให้สวยงาม เช่น การปลูกต้นไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ เพราะถ้ามัสยิดตกแต่งอาคารสถานที่และบริเวณสวยงาม ก็จะเป็นตัวอย่างให้กับประชาชนในการจัดบ้านเรือนต่อไป พวกอาคารประกอบต่าง ๆ ซึ่งควรจะมี ได้แก่

1.1 อาคารห้องประชุม เพราะมัสยิดจะต้องจัดประชุมคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดอยู่เสมอ นอกจากนี้ก็เป็นการประชุมของคณะกรรมการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือการขออนุญาตใช้ห้องประชุมของประชาชนโดยทั่วไป รวมทั้งการประชุมจากหน่วยงานราชการต่าง ๆ

1.2 อาคารห้องสมุด หรือการมีมุมห้องสมุด เพื่อเป็นการสร้างความรอบรู้ให้กับประชาชน รวมทั้งการมีมุมห้องพยาบาล หรือมีตู้ยาประจำมัสยิด

2. การดำเนินงานด้านธุรการและการเงิน จะต้องจัดให้มีอนุกรรมการดูแลเรื่องทรัพย์สินของมัสยิด มีการจัดทำทะเบียนสับบุรุษที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน มีทะเบียนการเงินในกรณีที่มีมัสยิดมีรายได้

3. การดำเนินงานด้านการศึกษา มัสยิดควรดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนด้านการศึกษา เช่น จัดให้มีการสอนศาสนาให้แก่เยาวชนและประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งอยู่ในการควบคุมหรือดำเนินการของมัสยิด หรือให้ดำเนินการสอนในบริเวณอาคารของมัสยิดตามความเหมาะสม นอกจากนี้มัสยิดจะต้องให้ความร่วมมือและสนับสนุนให้เยาวชนและประชาชนสนใจในระบบการศึกษา ทั้งระดับประถม มัธยม และการศึกษาด้านอาชีพ

การให้การสนับสนุนการศึกษาระดับประถมศึกษา เช่น การประสานงานกับทางโรงเรียนโดยให้มัสยิดเป็นศูนย์กลางประสานงาน ประชุมชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจในระบบการศึกษาระดับประถม การประสานงานกับประชาชนในการไม่ให้นักเรียนขาดเรียนในระดับมัธยมศึกษา ก็เช่นเดียวกัน มัสยิดจะต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้าใจในระบบการศึกษาสายสามัญและด้านอาชีพ โดยให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องให้เยาวชนมีความรู้ทางด้านสายสามัญและด้านอาชีพ ไม่ใช่เน้นความรู้แต่ด้านศาสนาอย่างเดียว

4. การดำเนินงานการส่งเสริมอาชีพ มัสยิดจะต้องให้ความสนใจด้านอาชีพของประชาชน มีการสำรวจกระแสเศรษฐกิจในท้องถิ่น รับทราบเรื่องราวของประชาชนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ และหาทางช่วยเหลือหรือจัดให้มีการฝึกอบรมอาชีพหรือประสานงานกับหน่วยงานทางราชการหรือเอกชน ในการเผยแพร่ความรู้ด้านอาชีพให้กับประชาชน นอกจากนี้ มัสยิดควรเป็นศูนย์ประสานงานเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในท้องถิ่น การรวมกันเป็นสหกรณ์ร้านค้า สหกรณ์การขาย เช่น สหกรณ์ยาง สหกรณ์ประมง สหกรณ์เลี้ยงกุ้ง-ปลา เป็นต้น

5. การดำเนินงานด้านการสงเคราะห์และสวัสดิการ มัสยิดควรดำเนินการจัดให้มีการสังคมนาสงเคราะห์ตามระบอบอิสลาม ซึ่งอิสลามมีบัญญัติเรื่องชะกาฮุไว้แล้ว โดยมีคณะกรรมการรับมอบชะกาฮุจากประชาชน มาให้ทางด้านกิจการสังคมนาสงเคราะห์ ให้ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน การให้การสงเคราะห์เด็กกำพร้า คนชราและผู้หญิงหม้าย เป็นต้น

นอกจากนี้ มัสยิดควรดำเนินการในเรื่องการจัดหาทุนด้านอาชีพ ด้านการศึกษา ให้กับเยาวชนทั้งทุนการศึกษา ด้านศาสนา และด้านการศึกษาสายสามัญ และสายอาชีพ ในกรณีการจัดหาทุนเหล่านี้ อาจมาจากการบริจาค เงินอุทิศ หรือจากรายได้ของมัสยิดที่ได้จากมัสยิดเอง เช่น มีที่ดินให้เช่า มีตลาดเก็บค่าบริการหรือมัสยิดใดไม่มีความสามารถในการดำเนินการดังกล่าวได้ ก็อาจหาวิธีการโดยให้ปัจจัยในท้องถิ่นแปรเปลี่ยนเป็นรายได้ เช่น อาจติดต่อกับร้านค้าให้ประชาชนผลิตสินค้าส่งให้ ฯลฯ และประชาชนก็มอบรายได้คนละเล็กละน้อยให้มัสยิด เป็นต้น

อนึ่ง ในเรื่องสวัสดิการหรือสวัสดิภาพ ควรมีนโยบายสนับสนุนให้มีกลุ่มเยาวชน ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์กับสังคม รวมทั้งการดูแลในเรื่องแหล่งมั่วสุม สิ่งเสพติด แหล่งการพนัน เป็นต้น

6. การดำเนินงานด้านสาธารณสุข มัชยิดจะต้องเป็นศูนย์ประสานงาน ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเห็นความสำคัญในเรื่องสุขภาพ ด้านสาธารณสุขพื้นฐาน เช่น การรักษา ความสะอาดอาคารบ้านเรือน การฉีดวัคซีนป้องกันโรค การชี้แจงให้ประชาชนไปรับการ รักษาตามสถานพยาบาลของรัฐ การดำเนินการเรื่องการรักษาพยาบาลฟรีแก่ประชาชนผู้มี รายได้น้อย เป็นต้น

นอกจากนี้ มัชยิดจะต้องรณรงค์ในเรื่องการสร้างสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่ดี ไม่ให้มีการทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การสร้าง สภาพแวดล้อมที่ดีให้กับแม่น้ำลำธารและบริเวณที่เป็นสาธารณประโยชน์

7. การดำเนินงานเรื่องกรณีพิพาทของประชาชน เช่น ในเรื่องเกี่ยวกับหลักการ ทางศาสนา หรือกรณีพิพาทโดยทั่วไป ซึ่งมัชยิดจะต้องดำเนินการในการพิจารณาไกล่เกลี่ย ตัดสิน ในรูปของคณะกรรมการ รวมทั้งการไกล่เกลี่ยในเรื่องมรดกทรัพย์สิน สิทธิของ เยาวชน สตรี และคนชรา เป็นต้น

9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

9.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารองค์กรโดยทั่วไป

โอวาท สุทธนาร์ก (2532 : 2115 - 2118) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของผู้นำ การเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยวิธีการมีส่วนร่วมของ ประชาชน ผลการวิจัยปรากฏว่า ในด้านบทบาทการสร้างจิตสำนึกเพื่อการพึ่งตนเองของ ชุมชนนั้น ผู้นำท้องถิ่นได้แสดงบทบาทผู้นำในด้านผู้นำกลุ่ม ผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผู้นำทาง เทคนิคการเกษตร ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางปฏิบัติ และผู้นำด้านการประชาสัมพันธ์

สุพรรณิ ไชยอำพร (2522 : 2110 - 2111) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาเจาะลึก โครงการพัฒนาองค์กรประชาชน กรณีจังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยปรากฏว่า องค์กรประชาชน

ในท้องถิ่นประสบผลสำเร็จในการพัฒนา ทั้งในด้านการเพิ่มรายได้ ก่อให้เกิดการทำงานกลุ่ม การมีทัศนคติต่อเจ้าหน้าที่และงานพัฒนาชุมชนของรัฐบาล รวมทั้งการเกิดพลังความสามัคคี และการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากขึ้น และจากข้อเสนอแนะปรากฏว่า องค์กรประชาชนในท้องถิ่นเป็นองค์กรที่ตรงกับความต้องการของชุมชน ควรหาทางส่งเสริมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาหรือการบริหารชุมชนเป็นอย่างยิ่งและการทำงานขององค์กรประชาชนจะประสบผลสำเร็จ สมาชิกและกรรมการต้องมีการรับรู้บทบาทหน้าที่ แบ่งงานกันทำ และแบ่งผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง ไม่มีการผูกขาดหรือถูกขงการโดยอิทธิพลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา (2532 : 2103 - 2104) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษากับการพัฒนาชนบท มีข้อเสนอแนะทางด้านนโยบายและการปฏิบัติดังนี้

1. รัฐจะต้องให้ความสำคัญกับองค์กรท้องถิ่น เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาชุมชน โดยการให้ความสำคัญในระดับสูงสุด ซึ่งจะต้องให้ความสำคัญตลอดไป ไม่ใช่เป็นช่วงในระยะสั้น
2. ควรมีภาคเอกชนเข้ามาให้การสนับสนุนองค์กรประชาชนในท้องถิ่น
3. ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมแก้ไขและพัฒนาท้องถิ่นของตนในทุกด้านร่วมกับผู้นำท้องถิ่นที่เป็นองค์กรหลักของชุมชน

วิชัย ฐุภทอง (2532 : 2126 - 2127) วิจัยเรื่อง "บทบาทและปัญหาของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชนบทยากจน ตามโครงการเสริมบทบาทผู้นำท้องถิ่นของวิทยาลัยครูอุดรธานี" ได้เสนอแนะบทบาทผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาหรือการบริหารชุมชน ดังนี้

1. จัดให้มีองค์กรประชาชน โดยองค์กรประชาชนนี้ต้องไม่ติดอยู่ในระบบราชการ เพื่อให้้องค์กรประชาชนได้ทำงานสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เพราะการบริหารชุมชนนั้นจะต้องมีอิสระ มีบทบาท มีอำนาจ และการตัดสินใจเกี่ยวกับการกำหนดนโยบาย การวางแผน และการจัดกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านด้วยตนเองได้ โดยไม่ต้องรอคำสั่งจากทางราชการ
2. จัดการฝึกอบรมสัมมนาผู้นำท้องถิ่น เพราะการพัฒนาชุมชนในชนบทให้ประสบผลสำเร็จนั้น จะต้องอาศัยผู้นำท้องถิ่นที่มีความรู้ ความสามารถ มีประสบการณ์ในการพัฒนา

ท้องถิ่น เพราะการที่ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทในการเป็นผู้นำในการบริหารท้องถิ่นที่ดีได้นั้นจะต้องได้รับการฝึกอบรมสัมมนา

3. จัดหาแหล่งน้ำประจําหมู่บ้าน โดยมีหน่วยงานทางราชการให้ความร่วมมือสนับสนุนทั้งแหล่งน้ำที่มีอยู่เดิมและสร้างขึ้นใหม่

4. จัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาหมู่บ้าน โดยไม่ต้องรอมงบประมาณจากรัฐบาล

5. จัดตั้งตลาดสินค้าเกษตรท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งรวมผลผลิตสินค้า และการดำเนินธุรกิจ ตามหลักสหกรณ์และเป็นผู้กำหนดราคาและควบคุมราคาสินค้า ป้องกันการเอาเปรียบจากคนกลาง

6. การเน้นอาชีพในโรงเรียน โดยการกำหนดหลักสูตรอาชีพในท้องถิ่น อาจเป็นหลักสูตรระยะสั้นหรือระยะยาวก็ได้

9.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการบริหารงานมัสยิด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังต่อไปนี้

อรุณ ศิริพันธุ์ (2533 : 51 - 81) วิจัยเรื่อง บทบาทอิหม่ามในการพัฒนาชุมชน

: ศึกษาเฉพาะจังหวัดสงขลา ผลการวิจัยปรากฏว่า อิหม่ามในฐานะประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิด สามารถดำเนินงานบริหารประชาชนในแต่ละเขตบริการมัสยิดในจังหวัดสงขลา เมื่อมองในภาพรวม ด้านการเมืองและการปกครอง ด้านศาสนาและวัฒนธรรม และด้านกระบวนการยุติธรรมในการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน อยู่ในระดับสูง ส่วนในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข และสาธารณสุขประโยชน์ อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับปัญหาและข้อเสนอแนะในการบริหารงานประชาชนในเขตรับผิดชอบแต่ละมัสยิดมีปัญหาและข้อเสนอแนะที่น่าสนใจดังนี้

1. ปัญหาและข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของประชาชนในท้องถิ่น
ปัญหาได้แก่ ประชาชนขาดความรู้ในเรื่องการประกอบอาชีพ มีที่ดินทำการเกษตรน้อย การขาดแคลนน้ำและระบบชลประทาน ประชาชนไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตลอดปี เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ไม่เอื้ออำนวย ขาดการรวมกลุ่มของเกษตรกร ขาดการ

เอาใจใส่และความช่วยเหลือจากทางราชการ ไม่มีตลาดรองรับผลผลิตอย่างเพียงพอในบางฤดูกาล และขาดความกระตือรือร้นในการประกอบอาชีพ

ข้อเสนอแนะ ได้แก่ การให้การสนับสนุนการประกอบอาชีพเสริมแก่ประชาชนและพัฒนาอาชีพที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้น การส่งเสริมและสนับสนุนในการให้ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง การประกันราคาผลผลิต และหาตลาดรองรับผลผลิต การมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพประจำหมู่บ้านโดยเฉพาะ การจัดระบบชลประทานที่ดี การให้มีการรวมกลุ่มเกษตรกรอย่างมีระบบ การให้การช่วยเหลือเงินทุนหมุนเวียนโดยไม่คิดดอกเบี้ย การให้ความช่วยเหลือในเรื่องปุ๋ย พันธุ์พืช-สัตว์ และอุปกรณ์ในราคาถูก เป็นต้น

นอกจากนี้ ก็มีการส่งเสริมและหาวิธีการให้ประชาชนมีงานทำ แนะนำให้มีความกระตือรือร้นในการทำงาน ลดอบายมุข อดทน ประหยัด และรู้จักแก้ปัญหา

2. ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการศึกษาในท้องถิ่น ปัญหาได้แก่ ประชาชนไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนในท้องถิ่น การขาดประชาสัมพันธ์ของโรงเรียนในการชี้แจงให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาในท้องถิ่น คณะกรรมการมีสัดดั่งด้านศาสนามากเกินไป ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนอยู่ในระดับต่ำ ผู้ปกครองขาดการเอาใจใส่นักเรียนอย่างใกล้ชิด การขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนของนักเรียนทำให้ขาดเรียน ผู้ปกครองนักเรียนไปประกอบอาชีพต่างถิ่นได้นักเรียนไปด้วยจึงทำให้ขาดเรียน และผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่นไม่ให้ความสนใจในการแก้ปัญหาการขาดเรียนของนักเรียน

ข้อเสนอแนะ ได้แก่ โรงเรียนต้องประชุมชี้แจงประชาชนให้เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาร่วมกับผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่น การจัดระบบการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น การให้การช่วยเหลือนักเรียนยากจน ขาดแคลน โดยการจัดหาทุนการศึกษา เครื่องเขียนแบบเรียนและอาหารกลางวัน นอกจากนี้ โรงเรียนและผู้นำทางศาสนาจะต้องประสานงานกับผู้ปกครองในการแก้ปัญหาการขาดเรียนของนักเรียน

3. ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับด้านสาธารณสุข ปัญหาได้แก่ การขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพอนามัยและสาธารณสุขมูลฐานของประชาชน การขาด

ความรู้เกี่ยวกับการบริโภคอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย การที่ประชาชนไม่ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐในเรื่องด้านสาธารณสุข การขาดแหล่งบริการด้านสุขภาพอนามัยและสถานพยาบาล เนื่องจากอยู่ในชนบทห่างไกล และความยากจนของประชาชนในการเลือกบริโภคอาหารที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น ส่วนในเรื่องการใช้ส้วมที่ถูกสุขลักษณะนั้น เนื่องจากประชาชนเข้าใจผิดว่าการใช้ส้วมที่ถูกสุขลักษณะ เป็นการผิดหลักการทางศาสนา และนอกจากนี้ เนื่องจากการขาดแคลนทุนทรัพย์ในการจัดสร้าง นอกจากนี้ในเรื่องการวางแผนครอบครัวที่สอดคล้องกับหลักการทางศาสนาอิสลาม ประชาชนถือว่าการวางแผนครอบครัวเกี่ยวกับการคุมกำเนิดผิดหลักการทางศาสนาอิสลาม จึงทำให้แต่ละครอบครัวมีลูกมาก เด็กไม่ได้รับการเลี้ยงดูที่ดีเนื่องจากความยากจนขาดแคลน ซึ่งมีผลทางด้านสุขภาพอนามัยของเด็กด้วย

ข้อเสนอแนะ ได้แก่ การส่งเสริมและสนับสนุนการให้ความรู้ด้านสาธารณสุขมูลฐานแก่ประชาชนให้ทั่วถึง การจัดแหล่งบริการด้านสาธารณสุขในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเพียงพอ การจัดอบรมผู้นำศาสนาและผู้นำท้องถิ่นให้มีความรู้ความเข้าใจด้านสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อจะได้แนะนำประชาชนได้ถูกต้อง การให้มีหน่วยแพทย์เคลื่อนที่และแพทย์อาสาสมัครเข้ามาให้บริการประชาชนในชนบทห่างไกลเป็นประจำ การให้สิทธิกับประชาชนที่ยากจนในการจัดทำบัตรเพื่อขอใช้บริการฟรีจากสถานพยาบาลของรัฐ เกี่ยวกับการใช้ส้วมที่ถูกสุขลักษณะ รัฐจะต้องหาวิธีการช่วยเหลือในเรื่องทุนทรัพย์ วัสดุ ในการให้ประชาชนสร้างส้วมที่ถูกสุขลักษณะ และเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวที่สอดคล้องกับหลักการทางศาสนาอิสลามนั้น จะต้องหาวิทยากรที่มีความรู้ในหลักการทางศาสนาอิสลามที่ชัดเจน เพื่อแนะนำให้ประชาชนวางแผนครอบครัวที่ไม่ขัดกับหลักศาสนาอิสลาม

4. ปัญหาและข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชนเกี่ยวกับหลักการทางศาสนา สิทธิมรดก กรณีพิพาททั่วไปและอื่น ๆ ปัญหาได้แก่ คณะกรรมการมัสยิดที่ดำเนินการไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชนในเรื่องความยุติธรรมในการตัดสินใจ และการตัดสินยากในบางอย่างเพราะถ้าดำเนินการถูกต้องตามหลักศาสนาแต่เป็นการขัดกับหลักกฎหมายทั่วไป เช่น กฎหมายที่ดิน มรดก เป็นต้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการศึกษาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้จัดลำดับตามประเด็นต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. การสร้างเครื่องมือในการวิจัย
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. วิธีดำเนินการในการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล
6. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างประชากร

1. ประชากร ได้แก่ กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน จากมัสยิดที่ได้รับการจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พุทธศักราช 2492 ในจังหวัดสงขลา จำนวน 264 มัสยิด

จำนวนมัสยิดทั้งหมด 264 มัสยิดดังกล่าวนี้ เป็นมัสยิดในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 55 มัสยิด และมัสยิดในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 209 มัสยิด และในการกำหนดกลุ่มประชากรนี้ กำหนดจากจำนวนมัสยิดเป็นหลัก มัสยิดละ 1 คน ได้จำนวนประชากรจำแนกประเภทได้ดังนี้

1.1 ประชากรในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำแนกตามจำนวนมัสยิด 55 มัสยิด ดังนี้

1.1.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไปจำนวน 55 คน

- 1.1.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ใน
ตำแหน่งคราวละ 4 ปี จำนวน 55 คน
- 1.1.3 ประชาชนในเขตบริการแต่ละมัสยิด จำนวน 55 คน
- 1.2 ประชากรในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน
จำแนกตามจำนวนมัสยิด 209 มัสยิด ดังนี้
- 1.2.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ใน
ตำแหน่งตลอดไป จำนวน 209 คน
- 1.2.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ใน
ตำแหน่งคราวละ 4 ปี จำนวน 209 คน
- 1.2.3 ประชาชนในเขตพื้นที่บริการแต่ละมัสยิด จำนวน 209 คน
2. กลุ่มตัวอย่าง ตามสูตรของ ยาเมน (บุญธรรม กิจปริดาภิสุทธิ. 2531 :
51 ; อ้างจาก Yamane. 1973 : 725) ได้กลุ่มตัวอย่างดังนี้
- 2.1 กลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน
ได้กลุ่มตัวอย่างดังนี้
- 2.1.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ใน
ตำแหน่งตลอดไปจำนวน 19 คน
- 2.1.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ใน
ตำแหน่งคราวละ 4 ปี จำนวน 19 คน
- 2.1.3 ประชาชนในเขตบริการแต่ละมัสยิด จำนวน 19 คน
- 2.2 กลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิต
ประจำวัน ได้กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้
- 2.2.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ใน
ตำแหน่งตลอดไป จำนวน 70 คน
- 2.2.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ใน
ตำแหน่งคราวละ 4 ปี จำนวน 70 คน
- 2.2.3 ประชาชนในเขตบริการแต่ละมัสยิด จำนวน 70 คน

การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาการบริหารงานมัสยิด ในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสารเกี่ยวข้องกับงานวิจัย ตามประเด็นดังนี้
  - 1.1 หลักการบริหารงานองค์กร
  - 1.2 หลักการพัฒนาชุมชน
  - 1.3 หลักการทางศาสนาอิสลามที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน
  - 1.4 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม
2. ศึกษาจากภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาอิสลามและการสัมภาษณ์กรรมการอิสลามประจำมัสยิด รวมทั้งประชาชนในเขตบริการแต่ละมัสยิด
3. กำหนดตัวแปรตาม เป็นการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา ใน 7 ประเด็น ดังนี้
  - 3.1 ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ
  - 3.2 ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ
  - 3.3 ด้านการศึกษา
  - 3.4 ด้านการส่งเสริมอาชีพ
  - 3.5 ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ
  - 3.6 ด้านสาธารณสุข
  - 3.7 ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน
4. การสร้างแบบสัมภาษณ์ จากตัวแปรที่กำหนดทั้ง 7 ด้าน โดยการศึกษาจากเอกสารทั่วไป เอกสารการวิจัย จากผู้ทรงคุณวุฒิ และจากการศึกษาภาคสนาม แล้วจึงสรุปเป็นรายละเอียดในการดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์
5. นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไข โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิทางการวิจัยเป็นผู้ให้คำปรึกษาและปรับปรุงแก้ไข

6. นำแบบสัมภาษณ์ไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีสถานภาพเหมือนกัน แต่เป็นต่างพื้นที่ และนำมาปรับปรุงแก้ไขอีกครั้งหนึ่ง

7. การนำแบบสัมภาษณ์ไปใช้ โดยการสร้างทีมงานเป็นศึกษานิเทศก์สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอและกิ่งอำเภอที่รับผิดชอบงานวิจัย ให้เข้าใจแบบสัมภาษณ์ ก่อนนำแบบสัมภาษณ์ไปใช้กับกลุ่มตัวอย่าง

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์มีดังนี้

1. กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน มีดังนี้

1.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป

1.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี

1.3 ประชาชนในเขตบริการมัสยิด

2. กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน มีดังนี้

2.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป

2.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี

2.3 ประชาชนในเขตบริการมัสยิด

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา โดยใช้เกณฑ์มาตราส่วนประมาณค่า ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์จำนวน 47 ข้อ มีรายละเอียดเกี่ยวกับการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา 7 ด้าน ดังนี้

1. ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ
2. ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ
3. ด้านการศึกษา
4. ด้านการส่งเสริมอาชีพ
5. ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ
6. ด้านสาธารณสุข
7. ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน

การกำหนดระดับการปฏิบัติตามที่คณะของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ของแบบสัมภาษณ์แต่ละข้อ จำนวน 47 ข้อ เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า ของ ลิกเคอร์ท (Likert scale) ดังนี้

มาก	มีระดับการปฏิบัติเท่ากับ	3
ปานกลาง	มีระดับการปฏิบัติเท่ากับ	2
น้อย	มีระดับการปฏิบัติเท่ากับ	1

จากระดับการปฏิบัติดังกล่าวมีช่วงคะแนนการปฏิบัติตามเกณฑ์ของ เบสท์ (Best)

ดังนี้

มาก	มีช่วงระดับคะแนนเท่ากับ	2.34 - 3.00
ปานกลาง	มีช่วงระดับคะแนนเท่ากับ	1.67 - 2.33
น้อย	มีช่วงระดับคะแนนเท่ากับ	1.00 - 1.66

ตอนที่ 3 เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ใช้คำถามปลายเปิด ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์เสนอปัญหา และข้อเสนอแนะในการดำเนินงานเกี่ยวกับด้านอาคารสถานที่ ธุรการ การเงินและพัสดุ การศึกษา การส่งเสริมอาชีพ สังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ สาธารณสุข และการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน

วิธีดำเนินการในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการในการเก็บข้อมูล มีการดำเนินการดังนี้

1. มีหนังสือจากสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา ถึงสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/กิ่งอำเภอ เพื่อขอความร่วมมือให้ศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/กิ่งอำเภอ ที่รับผิดชอบงานวิจัยและประเมินผลทางการศึกษา เป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูล
2. ประชุมศึกษานิเทศก์สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/กิ่งอำเภอ ให้เข้าใจแบบสัมภาษณ์และวิธีการสัมภาษณ์
3. ศึกษานิเทศก์สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/กิ่งอำเภอ ที่รับผิดชอบงานวิจัยและประเมินผลทางการศึกษา นำแบบสัมภาษณ์ไปใช้กับกลุ่มตัวอย่าง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ โดยใช้ค่าร้อยละของกลุ่มตัวอย่างประชากร
2. วิเคราะห์การบริหารงานมัธยมศึกษาในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในภาพรวมและเป็นรายด้าน โดยใช้ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)
3. เปรียบเทียบการบริหารงานมัธยมศึกษาในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชน โดยใช้ค่าสถิติ F-test ทดสอบ ตามระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และระดับ .05 ตามลำดับ

4. เปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน กับกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน โดยใช้ค่าสถิติ t-test ทดสอบ ตามระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และระดับ .05 ตามลำดับ

5. สรุปปัญหาและข้อเสนอแนะในการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในภาพรวมทั้งหมด

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดของสถิติดังนี้

1. ค่าร้อยละ (percentage) ใช้สูตรดังนี้

$$\text{ร้อยละของรายการใด} = \frac{\text{ความถี่ของรายการนั้น} \times 100}{\text{ความถี่ทั้งหมด}}$$

(ส่วน สายยศ และอังคณา สายยศ. 2524 : 108)

2. ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ใช้สูตรดังนี้

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{N}$$

เมื่อ $\bar{X}$ แทน ค่าคะแนนเฉลี่ย

$\sum X$ แทน ผลรวมของคะแนนทั้งหมด

N แทน จำนวนกลุ่มตัวอย่าง

(ชูศรี วงศ์รัตนะ. 2525 : 32)

3. ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) ใช้สูตรดังนี้

$$SD = \sqrt{\frac{N \sum X^2 - (\sum X)^2}{N(N-1)}}$$

เมื่อ SD แทน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation)

$\sum X^2$ แทน ผลรวมของคะแนนแต่ละข้อยกกำลังสอง

$(\sum X)^2$ แทน ผลรวมของคะแนนทั้งหมดยกกำลังสอง

N แทน จำนวนกลุ่มตัวอย่าง

(ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. 2524 : 75)

4. ค่า F-test (F-distribution) ทดสอบความแตกต่างระหว่างคะแนน
ของกลุ่มตัวอย่าง ใช้สูตร

$$F = \frac{MS_b}{MS_w}$$

เมื่อ F แทน ค่าสถิติที่ใช้ในการแจกแจงแบบ F

MS_b แทน ค่าคะแนนเฉลี่ยของผลบวกกำลังสองระหว่างกลุ่ม

MS_w แทน ค่าคะแนนเฉลี่ยของผลบวกกำลังสองภายในกลุ่ม

(วิเชียร เกตุสิงห์. 2525 : 101)

5. ค่า t-test ทดสอบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม โดยใช้สูตรดังนี้

$$t = \frac{\bar{X}_1 - \bar{X}_2}{\sqrt{\frac{s_1^2}{n_1} + \frac{s_2^2}{n_2}}}$$

เมื่อ t แทน ค่าสถิติที่ใช้ในการแจกแจงแบบ t-distribution

$\bar{X}_1, \bar{X}_2$ แทน ค่าเฉลี่ยของกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

s_1^2, s_2^2 แทน ความแปรปรวนของกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

n_1, n_2 แทน กลุ่มตัวอย่างที่ 1 และกลุ่มที่ 2

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

1. สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
2. ลำดับขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล
3. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

3.1 สถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

3.2 ทักษะในการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัด

สงขลา ของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในภาพรวมและเป็นรายด้าน

3.3 เปรียบเทียบทักษะในการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม
ในจังหวัดสงขลา ระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่ง
ตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และ
ประชาชน

3.4 เปรียบเทียบทักษะในการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม
ในจังหวัดสงขลา ระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชน
พูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน กับกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่
ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน

3.5 สรุปปัญหาและข้อเสนอแนะในการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชน
ไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ใน
ภาพรวม

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ แทนความหมายของการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

- % แทน ค่าร้อยละ
- $\bar{X}$ แทน ค่าเฉลี่ย
- SD แทน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
- t แทน ค่าสถิติที่ใช้ในการทดสอบ t-distribution
- F แทน ค่าสถิติที่ใช้ในการทดสอบ F-distribution
- ** แทน ความมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
- * แทน ความมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ลำดับขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการเสนอผลตามขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล และแปลความหมายของข้อมูลนั้น ผู้วิจัยเสนอในรูปแบบตารางและความเรียง ตามลำดับดังนี้

ตอนที่ 1 เสนอข้อมูลเกี่ยวกับขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

ตอนที่ 2 เสนอผลเกี่ยวกับทักษะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในภาพรวมและเป็นรายด้าน ตามรายละเอียดดังนี้

1. ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ
2. ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ
3. ด้านการศึกษา
4. ด้านการส่งเสริมอาชีพ
5. ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ

6. ด้านสาธารณสุข

7. ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน

ตอนที่ 3 เสนอผลการเปรียบเทียบทัศนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชน

ตอนที่ 4 เสนอผลการเปรียบเทียบทัศนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน กับกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูในชีวิตประจำวัน

ตอนที่ 5 เสนอสรุปข้อคิดเห็นการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในภาพรวม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้เสนอในรูปแบบตารางแต่ละตอน มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 1 แสดงขนาดกลุ่มตัวอย่างแต่ละประเภท

ลำดับ ที่	ประเภท	ตัวแปร	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง	หมายเหตุ
1.	กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิต ประจำวัน มีดังนี้				กลุ่มตัวอย่าง คำนวณตาม สูตรของยาเมน (Yamane) ได้
	1.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับ แต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป		55	19	กลุ่มตัวอย่าง
	1.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับ การแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี		55	19	คิดเป็นร้อยละ 34.00
	1.3 ประชาชนในเขตบริการมัสยิด		55	19	
2.	กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่น ในชีวิตประจำวัน มีดังนี้				
	2.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับ การเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป		209	70	
	2.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับ การเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี		209	70	
	2.3 ประชาชนในเขตบริการมัสยิด		209	70	

จากตาราง 1 แสดงกลุ่มตัวอย่างจำนวน 267 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 783 คน จำแนกตามตัวแปรอิสระเป็นกรรมการอิสลามประจำมัสยิด และประชาชนของเขตบริการมัสยิดเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน และกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนของเขตบริการมัสยิดเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูในชีวิตประจำวัน โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างประเภทละ 34 เบอร์เซ็นต์ มีดังนี้

1. กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิดเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 57 คน ดังนี้

1.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งตลอดไป จำนวน 19 คน

1.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี จำนวน 19 คน

1.3 ประชาชนในเขตบริการมัสยิด จำนวน 19 คน

2. กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิดเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 210 คน ดังนี้

2.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งตลอดไป จำนวน 70 คน

2.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี จำนวน 70 คน

2.3 ประชาชนในเขตบริการมัสยิด จำนวน 70 คน

ตาราง 2 แสดงการบริหารมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในภาพรวมทั้งหมด

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
1.	ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ	1.72	0.62	ปานกลาง
2.	ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ	2.19	0.75	ปานกลาง
3.	ด้านการศึกษา	2.11	0.66	ปานกลาง
4.	ด้านการส่งเสริมอาชีพ	1.42	0.60	น้อย
5.	ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ	1.66	0.63	น้อย
6.	ด้านสาธารณสุข	1.95	0.73	ปานกลาง
7.	ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน	1.97	0.77	ปานกลาง
	รวม	1.86	0.68	ปานกลาง

จากตาราง 2 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนเขตบริการมัสยิด พิจารณาในภาพรวมทั้งหมด ปรากฏว่า มีการบริหารงานมัสยิดเพื่อพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาในรายละเอียดในการบริหารงานเพื่อพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมแต่ละด้านพบว่า ด้านการส่งเสริมอาชีพ และด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการอยู่ในระดับน้อย นอกนั้นอยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด โดยมีด้านธุรการการเงินและพัสดุอยู่ในระดับมากที่สุด

ตาราง 3 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
 ทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านอาคารสถานที่และ
 บริเวณ

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
	<u>ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ</u>			
1.	การมีรั้วแสดงบริเวณขอบเขตของมัสยิด	1.72	0.80	ปานกลาง
2.	การมีมัสยิดที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแลดูสวยงาม	1.84	0.62	ปานกลาง
3.	การปลูกไม้ดอกและไม้ประดับหรือต้นไม้ ให้สวยงาม	1.42	0.62	น้อย
4.	การมีบริเวณและอาคารมัสยิดแลดูสะอาด ปราศจากขยะมูลฝอย	2.02	0.57	ปานกลาง
5.	การตกแต่งภายในอาคารมัสยิดให้แลดูสวยงาม	1.92	0.63	ปานกลาง
6.	การจัดอุปกรณ์ สิ่งของ ตู้มน้ำ หรืออื่น ๆ เกี่ยวกับการเตรียมการละหมาดอย่างมีระบบ	2.32	0.62	ปานกลาง
7.	การมีอาคารประกอบสำหรับการจัดประชุมหรือ การจัดกิจกรรมอื่น ๆ	1.78	0.72	ปานกลาง
8.	การมีห้องสมุด หรือมุมห้องสมุด มุมพยาบาล	1.18	0.39	น้อย
9.	การมีแผนภูมิแสดงการบริหารงานมัสยิด	1.54	0.65	น้อย
10.	การมีป้ายวัดต่าง ๆ แสดงให้กระทำความดี ปิดไว้ตามสถานที่ที่เหมาะสมโดยทั่วไป	1.45	0.60	น้อย
	รวม	1.80	0.62	ปานกลาง

จากตาราง 3 การบริหารงานมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ ปรากฏว่า มีการบริหารงานเพื่อพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในด้านนี้ พิจารณาในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ ปรากฏว่า อยู่ในระดับปานกลาง 6 ข้อ โดยมีข้อที่ 6 การจัดอุปกรณ์ สิ่งของ คุมน้ำหรืออื่น ๆ เกี่ยวกับการเตรียมการละหมาดอย่างมีระบบ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในอันดับมากที่สุด นอกนั้นอยู่ในระดับน้อย โดยมีข้อที่ 8 การมีห้องสมุด หรือมุมห้องสมุด มุมพยาบาล และอื่น ๆ อย่างมีสัดส่วน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในอันดับน้อยที่สุด

ตาราง 4 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
 ทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านธุรการ การเงิน
 และพัสดุ

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
	<u>ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ</u>			
1.	การมีบัญชีรายชื่อของสัปบุรุษที่เป็นปัจจุบัน	2.27	0.76	ปานกลาง
2.	การมีเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานธุรการ	1.96	0.77	ปานกลาง
3.	การมีกรรมการจัดทำบัญชีเกี่ยวกับการเงิน ของมัสยิด	2.24	0.72	ปานกลาง
4.	การมีบัญชีแสดงรายรับ-จ่ายของมัสยิด	2.34	0.75	มาก
5.	การมีบัญชีการแสดงการจัดซื้อจัดจ้างของมัสยิด อย่างเป็นทางการปัจจุบัน	2.13	0.79	ปานกลาง
	รวม	2.19	0.76	ปานกลาง

จากตาราง 4 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา
 ตามทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ
 ปรากฏว่า การบริหารงานเพื่อพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม พิจารณาในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง
 และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ ปรากฏว่า อยู่ในระดับมาก 1 ข้อ การมีบัญชีแสดงรายรับ-
 รายจ่ายของมัสยิด นอกนั้นอยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด โดยมีข้อที่ 1 การมีบัญชีรายชื่อของ
 สัปบุรุษที่เป็นปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในอันดับมากที่สุด

ตาราง 5 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
ทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านการศึกษา

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
	<u>ด้านการศึกษา</u>			
1.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการสอนศาสนาขึ้น ในมัสยิดและบริเวณแก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป	2.39	0.63	มาก
2.	การส่งเสริมและสนับสนุน หรือปรับปรุง อาคารสถานที่ในโรงเรียนประถมศึกษาในท้องถิ่น	1.98	0.66	ปานกลาง
3.	การส่งเสริมและสนับสนุนในการพัฒนาบริเวณ โรงเรียนประถมศึกษา และสถานศึกษาอื่น ๆ ในท้องถิ่น	2.04	0.66	ปานกลาง
4.	การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ โรงเรียนประถมศึกษาในท้องถิ่นหรือสถานศึกษา อื่น ๆ ในท้องถิ่นจัดขึ้น	2.18	0.71	ปานกลาง
5.	การส่งเสริมและสนับสนุนไม่ให้นักเรียนขาดเรียน	2.15	0.76	ปานกลาง
6.	การแก้ปัญหาให้กับโรงเรียนในการจัดการ กิจกรรมการเรียนการสอนมีผลกระทบกับ ผู้ปกครองนักเรียน	1.84	0.71	ปานกลาง
	รวม	2.10	0.69	ปานกลาง

จากตาราง 5 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านการศึกษา ปรากฏว่า การบริหารงานเพื่อพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในภาพรวมด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อ พิจารณาเป็นรายข้อ ปรากฏว่า อยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด ยกเว้นข้อที่ 1 การส่งเสริม และสนับสนุนให้มีการสอนศาสนาขึ้นในมัสยิดและบริเวณแก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป อยู่ใน ระดับมาก

ตาราง 6 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
 ทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านการส่งเสริมอาชีพ

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
	<u>ด้านการส่งเสริมอาชีพ</u>			
1.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้มีความรู้ และทักษะ เกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ	1.52	0.65	น้อย
2.	การส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพเดิมที่ประชาชน ทำอยู่ให้มีความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ	1.57	0.64	น้อย
3.	ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีตลาดนัดหรือตลาดสินค้า การเกษตรที่ประชาชนผลิตขึ้น	1.25	0.50	น้อย
4.	การส่งเสริมและสนับสนุนในด้านอุตสาหกรรมใน ครัวเรือน	1.34	0.56	น้อย
5.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่ม เกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ ในท้องถิ่น	1.43	0.63	น้อย
6.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีสหกรณ์ร้านค้า ขึ้นในท้องถิ่น	1.39	0.64	น้อย
	รวม	1.42	0.61	น้อย

จากตาราง 6 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านการส่งเสริมอาชีพ ปรากฏว่า การบริหารงานเพื่อพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในภาพรวมด้านนี้อยู่ในระดับน้อย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้ออยู่ในระดับน้อยทุกข้อ โดยมีข้อที่ 2 การส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพเดิมที่ประชาชนทำอยู่ให้มีความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพโดยการประสานงานกับหน่วยงานทางราชการหรือเอกชนมาให้ความรู้ในการพัฒนาอาชีพ อยู่ในอันดับมากที่สุด

ตาราง 7 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
 ทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านสังคมสงเคราะห์
 และสวัสดิการ

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
	<u>ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ</u>			
1.	การส่งเสริมและสนับสนุนทุนการศึกษาให้กับ นักเรียนในท้องถิ่น	1.54	0.65	น้อย
2.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการบริจาคสิ่งของ เพื่อเป็นทุนอาหารกลางวันแก่นักเรียนใน ท้องถิ่น	1.51	0.59	น้อย
3.	การส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานกับ หน่วยงานทางราชการหรือเอกชน เพื่อช่วยเหลือ ประชาชนที่ประสบภัยธรรมชาติ	1.88	0.67	ปานกลาง
4.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ความช่วยเหลือ ครอบครัวคนชราที่ยากจนในท้องถิ่น	1.72	0.63	ปานกลาง
5.	การส่งเสริมและสนับสนุนครอบครัวผู้หญิงหม้าย ที่ยากจนในท้องถิ่น	1.64	0.64	น้อย
	รวม	1.66	0.64	น้อย

จากตาราง 7 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ ปรากฏว่า การบริหารงานในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในภาพรวมด้านนี้อยู่ในระดับน้อย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้ออยู่ในระดับน้อย 3 ข้อ และอยู่ในระดับปานกลาง 2 ข้อ โดยมี ข้อที่ 3 การส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานกับหน่วยงานทางราชการหรือเอกชนเพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัยธรรมชาติ อยู่ในอันดับมากที่สุด

ตาราง 8 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
 ทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านสาธารณสุข

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
	<u>ด้านสาธารณสุข</u>			
1.	การส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานกับ หน่วยงานทางราชการและเอกชน ในการให้ ความรู้กับประชาชนให้รู้จักป้องกันและรักษา สุขภาพอนามัยตนเองและครอบครัว	1.96	0.71	ปานกลาง
2.	การส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานกับอนามัย ตำบล อําเภอก หรือสถานพยาบาลของรัฐในการ ฉีดวัคซีนป้องกันโรคแก่ประชาชนทั่วไปและ เด็ก	1.95	0.76	ปานกลาง
3.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีกองทุนยาประจำ หมู่บ้าน	1.64	0.72	น้อย
4.	การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานกับ หน่วยงานทางราชการให้มีบัตรรักษาพยาบาลฟรี สำหรับครอบครัวประชาชนที่ยากจน	2.05	0.71	ปานกลาง
5.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนใช้บริการ สถานพยาบาลของรัฐในท้องถิ่น	1.98	0.77	ปานกลาง
6.	การส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานกับทาง ราชการให้มีหมอหรือพยาบาลในสถานพยาบาล ของรัฐในท้องถิ่นอย่างเพียงพอ	1.77	0.74	ปานกลาง

ตาราง 8 (ต่อ)

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	X	SD	ระดับ
7.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนรักษาความ สะอาดบริเวณบ้าน อาคารบ้านเรือนและสภาพ แวดล้อมในท้องถิ่นของตนเอง	1.97	0.70	ปานกลาง
8.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาดและเพียงพอ	2.00	0.74	ปานกลาง
9.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมใช้ ที่ถูกสุขลักษณะ	2.24	0.73	ปานกลาง
	รวม	1.95	0.73	ปานกลาง

จากตาราง 8 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านสาธารณสุข ปรากฏว่า การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชน ในด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ มีข้อที่อยู่ในระดับน้อย ได้แก่ข้อ 3 การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีกองทุนยาประจำหมู่บ้าน นอกนั้นอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ โดยมีข้อ 9 การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมใช้ที่ถูกสุขลักษณะและให้มีทุกครัวเรือน อยู่ในอันดับมากที่สุด

ตาราง 9 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
 ทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านการพิจารณา
 ใกล้เคียงกรณีพิพาทของประชาชน

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
	<u>ด้านการพิจารณาใกล้เคียงกรณีพิพาท ของประชาชน</u>			
1.	การพิจารณาใกล้เคียงตีความเกี่ยวกับข้อขัดแย้ง ในหลักการทางศาสนาอิสลาม	2.06	0.74	ปานกลาง
2.	การพิจารณาใกล้เคียงเกี่ยวกับการพิพาท เรื่องที่ดินของประชาชน	1.83	0.75	ปานกลาง
3.	การพิจารณาตัดสินให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับ มรดกของลูกกำพร้า	2.12	0.81	ปานกลาง
4.	การพิจารณาตัดสินให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับ สิทธิสตรีที่เป็นหม้ายในผลประโยชน์ที่พึงได้รับ	1.92	0.83	ปานกลาง
5.	การพิจารณาตัดสินให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับ ผลประโยชน์ที่หญิงชราพึงได้รับ	1.86	0.80	ปานกลาง
6.	พิจารณาใกล้เคียงกรณีพิพาททั่วไประหว่าง สัปบุรุษด้วยกัน	2.03	0.72	ปานกลาง
	รวม	1.97	0.76	ปานกลาง

จากตาราง 9 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ด้านการพิจารณาใกล้เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน ปรากฏว่า การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชน ในด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ ปรากฏว่าอยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด โดยมีข้อ 3 การพิจารณาตัดสินให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับมรดกของลูกกำพร้า อยู่ในอันดับมากที่สุด

ตาราง 10 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
 ทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในเขตพื้นที่ที่ประชาชน
 พูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
1.	ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ	1.74	0.61	ปานกลาง
2.	ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ	2.17	0.76	ปานกลาง
3.	ด้านการศึกษา	2.08	0.64	ปานกลาง
4.	ด้านการส่งเสริมอาชีพ	1.48	0.64	น้อย
5.	ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ	1.71	0.64	ปานกลาง
6.	ด้านสาธารณสุข	1.95	0.69	ปานกลาง
7.	ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน	1.98	0.74	ปานกลาง
	รวม	1.87	0.67	ปานกลาง

จากตาราง 10 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา
 ตามทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษา
 ไทยในชีวิตประจำวัน ในภาพรวม ปรากฏว่า มีการบริหารงานมัสยิดเพื่อพัฒนาชุมชนไทย
 มุสลิมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ปรากฏว่า อยู่ในระดับปานกลาง
 ทั้งหมด โดยมีด้านการศึกษา มีค่าเฉลี่ยอยู่ในอันดับมากที่สุด ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับ
 น้อย ได้แก่ ด้านการส่งเสริมอาชีพ

ตาราง 11 แสดงการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
 ทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในเขตพื้นที่ที่ประชาชน
 พูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน

ที่	การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	$\bar{X}$	SD	ระดับ
1.	ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ	1.70	0.63	ปานกลาง
2.	ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ	2.20	0.74	ปานกลาง
3.	ด้านการศึกษา	2.14	0.68	ปานกลาง
4.	ด้านการส่งเสริมอาชีพ	1.36	0.56	น้อย
5.	ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ	1.60	0.62	น้อย
6.	ด้านสาธารณสุข	1.94	0.76	ปานกลาง
7.	ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน	1.96	0.80	ปานกลาง
	รวม	1.84	0.68	ปานกลาง

จากตาราง 11 การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา
 ตามทักษะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษา
 มลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน ในภาพรวม ปรากฏว่า มีการบริหารงานมัสยิดเพื่อพัฒนา
 ชุมชนไทยมุสลิม ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ปรากฏว่า
 อยู่ในระดับปานกลางทั้งหมด โดยมีด้านธุรการ การเงินและพัสดุอยู่ในอันดับมากที่สุด ส่วน
 ด้านที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในอันดับน้อย ได้แก่ ด้านการส่งเสริมอาชีพ และด้านสังคมสงเคราะห์
 และสวัสดิการ

ตาราง 12 แสดงการเปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนเขตบริการมัสยิด

ที่	ตัวแปร	$\bar{X}$	SD	ระดับ	F-test
1.	กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป	1.93	0.69	ปานกลาง	
2.	กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี	1.83	0.65	ปานกลาง	0.34 (ไม่แตกต่างกัน)
3.	ประชาชนพื้นที่บริการแต่ละมัสยิด	1.81	0.70	ปานกลาง	
	รวม	1.86	0.68	ปานกลาง	

จากตาราง 12 เปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนในเขตบริการแต่ละมัสยิด ปรากฏว่า ไม่แตกต่างกัน

ตาราง 13 แสดงการเปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิด ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด ในพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน กับเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน

ที่	ตัวแปร	$\bar{X}$	SD	ระดับ	t-test
1.	กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน	1.86	0.74	ปานกลาง	0.01 (ไม่แตกต่างกัน)
2.	กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน	1.83	0.77	ปานกลาง	
	รวม	1.85	0.76	ปานกลาง	

จากตาราง 13 เปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิด ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิด และประชาชนเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน กับเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน ปรากฏว่าไม่แตกต่างกัน

ตาราง 14 ปัญหาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม
 ทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด

ที่	ปัญหาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ลำดับที่
1.	<u>ปัญหาด้านอาคารสถานที่และบริเวณ</u> มีรายละเอียดดังนี้	
1.1	อาคารมัสยิดส่วนมากยังทำการก่อสร้างไม่เสร็จ แต่สามารถเข้า ในการประกอบศาสนกิจได้	1
1.2	บริเวณที่ตั้งอาคารมัสยิดส่วนมากคับแคบ จึงทำให้การจัดตกแต่ง บริเวณอาคารสถานที่ไม่ได้ดีเท่าที่ควร	2
1.3	มัสยิดยังขาดการดูแลเอาใจใส่ในเรื่องการรักษาความสะอาด อาคารสถานที่มัสยิดและบริเวณ	3
2.	<u>ปัญหาด้านธุรการ การเงินและพัสดุ</u> มีรายละเอียดดังนี้	
2.1	การแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินการในด้านธุรการ การเงิน และพัสดุของมัสยิดส่วนมากยังไม่เป็นระบบ	1
2.2	คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดไม่เห็นความสำคัญในการจัด ดำเนินการบริหารงานมัสยิดในด้านธุรการ การเงินและพัสดุ เพียงแต่มีการกำหนดให้มีการปฏิบัติงานในด้านนี้เป็นการเฉพาะกิจ เท่านั้น	2
2.3	มัสยิดเป็นส่วนมากยังขาดการชี้แจง ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชน ได้ทราบถึงด้านการเงินและพัสดุ	3

ตาราง 14 (ต่อ)

ที่	ปัญหาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ลำดับที่

3. ปัญหาด้านการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้
- 3.1 มัสยิดยังขาดระบบในการให้บริการด้านการศึกษาทางศาสนา 1
กับประชาชนและเยาวชนในท้องถิ่น จึงทำให้การบริการในด้านนี้
มีน้อยมาก
- 3.2 มัสยิดขาดสถานที่ ทูมทรัพย์ และอุปกรณ์ ในการดำเนินการ 2
จัดการเรียนการสอนทางศาสนา
- 3.3 ขาดครูสอนศาสนา เนื่องจากไม่มีงบประมาณในเรื่องค่าตอบแทน 3
การสอน
- 3.4 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดดำเนินการในการให้การสนับสนุน 4
ช่วยเหลือการศึกษาทั่วไปแก่กุลบุตร กุลธิดาในท้องถิ่น เช่น
การให้ทุนการศึกษา การให้เด็กได้เรียนต่อทางสายสามัญและ
สายอาชีพ และการรณรงค์ไม่ให้นักเรียนขาดเรียน มีน้อยมาก
4. ปัญหาด้านการส่งเสริมอาชีพ มีรายละเอียดดังนี้
- 4.1 คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดยังขาดการประสานงานและ 1
ดำเนินการในการพัฒนาอาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นน้อยมาก
เนื่องจากขาดระบบและแนวคิดในการดำเนินการ
- 4.2 การดำเนินการในการจัดตั้งสหกรณ์และการรวมกลุ่มต่าง ๆ 2
โครงการประสานงาน และดำเนินการของมัสยิดมีน้อยมาก

ตาราง 14 (ต่อ)

ที่	ปัญหาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ลำดับที่
5.	<u>ปัญหาด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ</u> มีรายละเอียดดังนี้	
5.1	มัสยิดยังขาดระบบในการดำเนินการด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการที่มีประสิทธิภาพ จึงทำให้การดำเนินการในด้านนี้ยังมีน้อย	1
5.2	มัสยิดไม่มีงบประมาณในการให้การช่วยเหลือประชาชนที่ยากจนและขาดที่พึ่งในท้องถิ่น	2
6.	<u>ปัญหาด้านสาธารณสุข</u> มีรายละเอียดดังนี้	
6.1	มัสยิดให้ความร่วมมือและดำเนินการในการพัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชนในท้องถิ่นน้อยมาก	1
6.2	ประชาชนยังไม่เห็นความสำคัญของการรักษาความสะอาดอาคารบ้านเรือน บริเวณ และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ โดยทั่วไป	2
6.3	ประชาชนยังขาดความรู้ทางด้านสาธารณสุขมูลฐาน	3
6.4	ประชาชนยังไม่มีส่วนที่ถูกต้องลักษณะใช้ทุกครัวเรือน	4
7.	<u>ปัญหาด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน</u> มีรายละเอียดดังนี้	
7.1	การดำเนินการในด้านนี้ยังมีน้อย เนื่องจากไม่มีคณะกรรมการดำเนินงานในด้านนี้ที่ชัดเจน	1
7.2	ประชาชนยังไม่ไว้วางใจคณะกรรมการพิจารณาตัดสินว่าจะให้ความยุติธรรม	2

ตาราง 15 ข้อเสนอแนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา
ตามทัศนะของกรรมการบริหารงานมัสยิดและประชาชน

ที่	ข้อเสนอแนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	ลำดับที่
1.	<u>ข้อเสนอแนะด้านอาคารสถานที่และบริเวณ</u> มีรายละเอียด ดังนี้	
1.1	รัฐควรจัดงบประมาณเพื่อการปรับปรุงอาคารสถานที่มัสยิด เป็นรายปีงบประมาณบ้างตามสมควร ตามขนาดของมัสยิด โดยคำนวณจากสัปปุระในเขตบริการแต่ละมัสยิด	1
1.2	การจัดตั้งมัสยิดใหม่ ควรมีการกำหนดเนื้อที่ในการจัดสร้าง เป็นเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำ	2
1.3	ควรมีคณะกรรมการดำเนินการเฉพาะกิจของมัสยิด ในการ ควบคุม ดูแลอาคารมัสยิดและบริเวณให้ดูสวยงามอยู่เสมอ	3
2.	<u>ข้อเสนอแนะด้านธุรการ การเงินและพัสดุ</u> มีรายละเอียดดังนี้	
2.1	ควรมีกรรมการดำเนินการเฉพาะกิจในการจัดการด้านธุรการ การเงินและพัสดุของมัสยิด	1
2.2	ควรมีการอบรมกรรมการดำเนินการและเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในด้านนี้ ให้มีความรู้งานธุรการ การเงินและพัสดุ	2
2.3	ควรมีการประชาสัมพันธ์ เกี่ยวกับรายรับ-จ่ายของมัสยิดให้ประชาชน ได้ทราบทั่วกันและอย่างสม่ำเสมอ	3

ตาราง 15 (ต่อ)

ที่	ข้อเสนอแนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	ลำดับที่
3.	<u>ข้อเสนอแนะด้านการศึกษา</u> มีรายละเอียดดังนี้	
3.1	ควรมีงบประมาณสนับสนุนจากรัฐในเรื่องค่าตอบแทนครูผู้สอน วัสดุ อุปกรณ์ สำหรับการจัดการเรียนการสอนศาสนาโดยการ ดำเนินการของมัสยิด	1
3.2	ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนส่งบุตรหลานให้มีการ ศึกษาต่อในระดับสูงให้มาก ทั้งทางด้านศาสนา สำนึกและอาชีพ	2
3.3	ควรมีคณะกรรมการดำเนินการในเรื่องทุนการศึกษา ทุนอาหารกลางวัน ให้กับเยาวชนในสถานศึกษาต่าง ๆ ในท้องถิ่น	3
3.4	ควรมีการประชาสัมพันธ์และดำเนินการในเรื่องการขาดเรียน ของนักเรียนให้ผู้ปกครองได้ทราบ รวมทั้งการช่วยแก้ปัญหา การขาดเรียนของนักเรียนร่วมกับทางโรงเรียน	4
4.	<u>ข้อเสนอแนะด้านการส่งเสริมอาชีพ</u> มีรายละเอียดดังนี้	
4.1	ควรจัดตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจในการดำเนินการเพื่อการพัฒนา อาชีพของประชาชน	1
4.2	ควรดำเนินการให้มีการรวมกลุ่มสหกรณ์อาชีพขึ้นในท้องถิ่น โดยมีมัสยิดเป็นแกนกลางการดำเนินการ	2

ตาราง 15 (ต่อ)

ที่	ข้อเสนอแนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม ในจังหวัดสงขลา	ลำดับที่
5.	<u>ข้อเสนอแนะด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ</u> มีรายละเอียดดังนี้	
5.1	ควรมีคณะกรรมการดำเนินการในด้านการจัดตั้งกองทุนและ ร้านค้าสวัสดิการในบริเวณมัสยิด	1
5.2	มัสยิดควรเป็นศูนย์ดำเนินการในการให้ความช่วยเหลือครอบครัว มุสลิมที่ยากจนและประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ เป็นการเฉพาะหน้า	2
6.	<u>ข้อเสนอแนะด้านสาธารณสุข</u> มีรายละเอียดดังนี้	
6.1	มัสยิดควรดำเนินการให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญทางด้าน สาธารณสุขมูลฐาน เช่น การรักษาความสะอาดอาคารบ้านเรือน บริเวณบ้าน แหล่งน้ำ และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ รวมทั้ง การฉีดวัคซีนป้องกันโรค การดำเนินการจัดทำบัตรรักษาพยาบาล ฟรีสำหรับคนยากจน	1
6.4	มัสยิดควรเป็นศูนย์รวมในการดำเนินการให้ประชาชนมีส่วนร่วม ที่ถูกสุขลักษณะใช้ทุกครัวเรือน	2
7.	<u>ข้อเสนอแนะด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน</u> มีรายละเอียดดังนี้	
7.1	มัสยิดควรมีคณะกรรมการดำเนินการให้ความยุติธรรมกับ ประชาชนในกรณีเกิดการพิพาท เป็นการไกล่เกลี่ยเบื้องต้น	1
7.2	ควรมีกฎหมายรองรับให้คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด สามารถดำเนินการพิจารณาไกล่เกลี่ย ดัดสันกรณีพิพาท ของประชาชนบางกรณีได้	2

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทนี้เป็นการสรุปความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า วิธีการศึกษาค้นคว้า ผลการศึกษาค้นคว้า การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ โดยเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด ในภาพรวมและแต่ละด้าน
2. เพื่อศึกษาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน เขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน และเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนเขตบริการมัสยิด
4. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิดที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน และเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน
5. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิด และประชาชนเขตบริการมัสยิด

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร คือกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 55 มัสยิด และกรรมการอิสลามประจำมัสยิด และประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 209 มัสยิด คิดประชากรมัสยิดละ 1 คน จากรายละเอียดกลุ่มประชากร ดังนี้

1.1.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยประจำวัน จำนวน 55 คน

1.1.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 55 คน

1.1.3 ประชาชนในเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 55 คน

1.1.4 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 209 คน

1.1.5 กรรมการอิสลามประจำมัสยิด ที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 209 คน

1.1.6 ประชาชนในเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน

1.2 กลุ่มตัวอย่าง คือ กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 55 มัสยิด และกรรมการอิสลามประจำมัสยิด และประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 209 มัสยิด กำหนดกลุ่มตัวอย่างได้กลุ่มตัวอย่างแต่ละประเภท ดังนี้

1.2.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไปในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 19 คน

1.2.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 19 คน

1.2.3 ประชาชนในเขตบริการมัสยิดในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำนวน 19 คน

1.2.4 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 70 คน

1.2.5 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 70 คน

1.2.6 ประชาชนเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำนวน 70 คน

2. การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสอบถามจากผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาอิสลาม และการศึกษาจากภาคสนาม เพื่อนำมากำหนดเป็นตัวแปรอิสระในแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 1 กำหนดรายละเอียดในแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 2 และตอนที่ 3 หลังจากได้แบบสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้วผู้วิจัย ได้นำไปปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิทางการวิจัยและนำมาปรับปรุงเป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีคุณภาพ พร้อมกับนำแบบสัมภาษณ์ไปทดลองใช้กับกลุ่มประชากรที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน หลังจากนั้นได้นำมาปรับปรุงแก้ไขจนได้แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสัมภาษณ์ มีจำนวน 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นแบบสัมภาษณ์สถานภาพของผู้ตอบ

ตอนที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์การบริหารงานมัสยิด ในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา กำหนดระดับการปฏิบัติเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า จำนวน 47 ข้อ มีรายละเอียดเกี่ยวกับการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา 7

ด้านคือ ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ ด้านการศึกษา ด้านการส่งเสริมอาชีพ ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ ด้านสาธารณสุข และด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยมีหนังสือจากสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา ถึงสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/กิ่งอำเภอ เพื่อขอความร่วมมือจากศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/กิ่งอำเภอ ที่รับผิดชอบงานวิจัยและประเมินผลทางการศึกษา และให้ศึกษานิเทศก์สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/กิ่งอำเภอดังกล่าวมารับการชี้แจงการใช้แบบสัมภาษณ์ พร้อมกับนำแบบสัมภาษณ์ไปใช้กับกลุ่มตัวอย่าง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามรายละเอียดดังนี้

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ โดยใช้ค่าร้อยละ 34.00

5.2 วิเคราะห์ข้อมูลการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในภาพรวม และเป็นรายด้าน โดยใช้ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)

5.3 เปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชน ไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชน โดยใช้ค่า F-test มีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และ .05

5.4 เปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน กับกรรมการอิสลามประจำมัสยิด และประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน โดยใช้ค่า t-test ทดสอบแบบ One Way analysis of variance มีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และ .05

5.5 สรุบบัญหาและข้อเสนอแนะการบริหารมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในภาพรวม

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

ผลการศึกษาค้นคว้านี้ สรุปรายละเอียดสาระสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ จากจำนวนประชากรกำหนดเป็นกลุ่มตัวอย่าง 34.00 เปอร์เซนต์ ดังนี้

1.1 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน จำแนกเป็น 3 ประเภทตัวแปร ตัวแปรละ 19 คน รวมทั้งหมด 57 คน

1.2 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน จำแนกเป็น 3 ประเภท ตัวแปรละ 70 คน รวมทั้งหมด 210 คน

2. วิเคราะห์การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิด และประชาชนเขตบริการมัสยิด ปรากฏว่า การบริหารงานมัสยิด ในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อเปรียบเทียบเป็นรายด้านปรากฏว่า ด้านธุรการ การเงินและพัสดุอยู่ในอันดับสูงสุด ด้านการศึกษาอยู่ในอันดับสูงรองลงมา และด้านการส่งเสริมอาชีพ อยู่ในอันดับต่ำสุดและด้านสังคมสงเคราะห์ และสวัสดิการอยู่ในอันดับต่ำรองลงมา และเมื่อพิจารณารายละเอียดเป็นรายด้าน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ ปรากฏว่า การจัดอุปกรณ์ สิ่งของ ตู้มน้ำหรืออื่น ๆ เกี่ยวกับการละหมาดอย่างมีระบบอยู่ในอันดับสูงสุด การมีบริเวณและอาคารมัสยิดแลดูสะอาดปราศจากขยะมูลฝอย อยู่ในอันดับสูงรองลงมา และการมีห้องสมุด มุมห้องสมุด และมุมพยาบาล อยู่ในอันดับต่ำสุด การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ หรือต้นไม้ให้สวยงาม อยู่ในอันดับต่ำรองลงมา

2.2 ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ ปรากฏว่า การมีบัญชีรับ-จ่ายของมัสยิด อยู่ในอันดับสูงสุด การมีบัญชีรายชื่อของสัปบุรุษที่เป็นปัจจุบัน อยู่ในอันดับสูงรองลงมา และการมีเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานธุรการ อยู่ในอันดับต่ำสุด การมีบัญชีแสดงการจัดซื้อของมัสยิดอย่างเป็นปัจจุบัน อยู่ในอันดับต่ำรองลงมา

2.3 ด้านการศึกษา ปรากฏว่า การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการสอนศาสนาในมัสยิดและบริเวณแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป อยู่ในอันดับสูงสุด การส่งเสริมและสนับสนุนไม่ให้นักเรียนขาดเรียน อยู่ในระดับสูงรองลงมา และการแก้ไขปัญหาให้กับโรงเรียนในการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีผลกระทบต่อผู้ปกครองนักเรียน อยู่ในอันดับต่ำสุด การส่งเสริมและสนับสนุนปรับปรุงอาคารสถานที่โรงเรียนประถมศึกษาในท้องถิ่น อยู่ในอันดับต่ำรองลงมา

2.4 ด้านการส่งเสริมอาชีพ ปรากฏว่า การส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพเดิมที่ประชาชนทำอยู่ให้มีความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพอยู่ในอันดับสูงสุด การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้มีความรู้และทักษะเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่าง ๆ อยู่ในอันดับสูงรองลงมา และการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีตลาดนัดหรือตลาดสินค้าการเกษตรที่ประชาชนผลิตขึ้นอยู่ในอันดับต่ำสุด การส่งเสริมและสนับสนุนในด้านอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยการแนะนำให้การผลิตสินค้ามีคุณภาพมากยิ่งขึ้น อยู่ในอันดับต่ำรองลงมา

2.5 ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ ปรากฏว่า การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานกับหน่วยงานทางราชการ หรือเอกชนเพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัยธรรมชาติ อยู่ในอันดับสูงสุด การส่งเสริมและสนับสนุนให้ความช่วยเหลือครอบครัวคนชราที่ยากจนในท้องถิ่น อยู่ในอันดับสูงรองลงมา และการส่งเสริมให้มีการบริจาคสิ่งของเพื่อเป็นทุนอาหารกลางวันแก่นักเรียนในท้องถิ่น อยู่ในอันดับต่ำสุด การส่งเสริมสนับสนุนทุนการศึกษาให้กับนักเรียนในท้องถิ่น อยู่ในอันดับรองลงมา

2.6 ด้านสาธารณสุข ปรากฏว่า การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมใช้ที่ถูกสุขลักษณะ อยู่ในอันดับสูงสุด การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานกับหน่วยงานทางราชการให้มีบัตรรักษาพยาบาลฟรีสำหรับครอบครัวประชาชนที่ยากจน อยู่ในอันดับสูงรองลงมา และผลการส่งเสริมสนับสนุนให้มีกองทุนยาประจำหมู่บ้าน อยู่ในอันดับต่ำสุด การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานกับทางราชการให้มีหมอหรือพยาบาลในสถานศึกษาของรัฐในท้องถิ่นอย่างเพียงพอ อยู่ในอันดับต่ำรองลงมา

2.7 ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน ปรากฏว่า การพิจารณาให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับมรดกของลูกก๋าพัว อยู่ในอันดับสูงสุด การพิจารณาไกล่เกลี่ยและตีความเกี่ยวกับข้อขัดแย้งในหลักการทางศาสนาอิสลาม อยู่ในอันดับสูงรองลงมา และการพิจารณาไกล่เกลี่ยเกี่ยวกับกรณีพิพาทเรื่องที่ดินของประชาชน อยู่ในอันดับต่ำสุด การพิจารณาตัดสินใจให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่หญิงชราพึงได้รับ อยู่ในอันดับต่ำรองลงมา

3. วิเคราะห์เปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนของเขตบริการมัสยิด ปรากฏว่าไม่มีความแตกต่างกัน

4. วิเคราะห์เปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชน เขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวันกับกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดมลายูท้องถิ่น ในชีวิตประจำวัน ปรากฏว่าไม่มีความแตกต่างกัน

5. ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด ปรากฏดังต่อไปนี้

5.1 ปัญหาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ปรากฏดังนี้

5.1.1 ปัญหาด้านอาคารสถานที่และบริเวณ พบว่า อาคารสถานที่มัสยิดในจังหวัดสงขลา ส่วนมากยังทำการก่อสร้างยังไม่เสร็จสมบูรณ์ สภาพบริเวณที่ตั้งตัวอาคารมัสยิดคับแคบ จึงทำให้การตกแต่งให้เกิดความสวยงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงทำได้ยาก

5.1.2 ปัญหาด้านธุรการ การเงินและพัสดุ พบว่า การจัดระบบงานธุรการและพัสดุยังทำกันน้อย บางมัสยิดยังไม่มีงบดำเนินการเนื่องจากกรรมการอิสลามประจำมัสยิดยังไม่เห็นความสำคัญและเห็นว่าไม่ใช่สิ่งจำเป็น รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ให้

ประชาชนได้ทราบถึงผลประโยชน์ที่ทางมัสยิดได้รับยังมีน้อย ประชาชนส่วนมากไม่มีการรับรู้ในเรื่องนี้

5.1.3 ปัญหาด้านการศึกษา พบว่า มัสยิดเป็นส่วนมากดำเนินการในด้านนี้อย่างไม่เป็นระบบ เนื่องจากขาดงบประมาณ วัสดุและครูผู้สอน รวมทั้งค่าตอบแทนครูผู้สอน

5.1.4 ปัญหาด้านการส่งเสริมอาชีพ พบว่า มัสยิดไม่เห็นความสำคัญในด้านนี้ โดยคิดว่าไม่ใช่บทบาทหน้าที่ของมัสยิดโดยตรง อีกทั้งขาดงบประมาณ บุคลากรและการประสานงานกับทางราชการและเอกชน สำหรับการรวมกลุ่มในการให้ความช่วยเหลือประชาชนในการรวบรวมและขายผลผลิต รวมทั้งการดำเนินการในการให้ประชาชนได้มีความรู้เพื่อพัฒนาอาชีพของตนเองยังดำเนินการได้น้อยมาก

5.1.5 ปัญหาด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ พบว่า มัสยิดยังขาดความรู้ วิธีการในการดำเนินงานจัดตั้งร้านค้า สวัสดิการ และการรวบรวมเงินทุนงบประมาณในการแจกจ่าย สงเคราะห์ผู้ที่ควรได้รับการช่วยเหลือ

5.1.6 ปัญหาด้านสาธารณสุข พบว่า มัสยิดมีแนวคิด แนวทางและระบบในการดำเนินการสนับสนุนให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดีน้อยมาก

5.1.7 ปัญหาด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน พบว่า การดำเนินการในด้านนี้ประสบความสำเร็จน้อยมาก เนื่องจากประชาชนขาดความเชื่อมั่นในการพิจารณาตัดสินเบื้องต้นว่าจะได้รับความยุติธรรม

5.2 ข้อเสนอแนะการบริหารงานในมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ปรากฏดังนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะด้านอาคารสถานที่และบริเวณ พบว่า มัสยิดจะต้องจัดตั้งอนุกรรมการเพื่อปรับปรุง ดูแลอาคารสถานที่ให้สวยงามเพื่อให้เหมาะสมในการเป็นที่ที่ประกอบศาสนกิจที่สำคัญ เพื่อจะได้เกิดความภาคภูมิใจของประชาชนในท้องถิ่น และรัฐควรมีงบประมาณให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุงซ่อมแซมเป็นรายปีงบประมาณ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนบริจาคเป็นกองทุนเพื่อพัฒนาปรับปรุงมัสยิด และที่สำคัญที่สุดจะต้องประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทุกคนช่วยกันดูแลสิ่งสาธารณประโยชน์ดังกล่าว

5.2.2 ข้อเสนอแนะด้านธุรการ การเงินและพัสดุ พบว่า ควรมีกรรมการรับผิดชอบงานธุรการ การเงินและพัสดุของมัสยิด และการให้ความรู้แก่คณะกรรมการในเรื่องงานธุรการ รวมทั้งประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้ทราบในเรื่องผลประโยชน์และการเงินของมัสยิดโดยทั่วกันและสม่ำเสมอ

5.2.3 ข้อเสนอแนะด้านการศึกษา พบว่า มัสยิดควรดำเนินการในการให้ความรู้ทางศาสนาอิสลามแก่เยาวชน และประชาชนโดยทั่วไป โดยมีครูสอนศาสนา หรือผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนา ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาให้ความรู้ โดยมีคณะกรรมการเป็นผู้กำหนด ประสานงาน และดำเนินการในเรื่องนี้ และรัฐควรมีงบประมาณในแต่ละมัสยิด เพื่อเป็นงบประมาณในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยใช้มัสยิดเป็นจุดศูนย์กลางดำเนินการ นอกจากนี้มัสยิดควรเข้าไปมีบทบาทในการศึกษาโดยทั่วไปในท้องถิ่น เช่น การมีทุนการศึกษา การแก้ปัญหาการขาดเรียนของนักเรียน เป็นต้น

5.2.4 ข้อเสนอแนะด้านการส่งเสริมอาชีพ พบว่า มัสยิดควรเป็นจุดศูนย์กลางในการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์อาชีพต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่น รวมทั้งอำนวยความสะดวกในเรื่องสถานที่ และดำเนินการประสานงานในการให้ความรู้ เพื่อการพัฒนาอาชีพให้กับประชาชนในท้องถิ่น

5.2.5 ข้อเสนอแนะด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ พบว่า มัสยิดควรมีคณะกรรมการดำเนินการจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์ประชาชนที่ยากจน และควรดำเนินการในเรื่องร้านค้าสวัสดิการบริการสินค้าราคาถูกให้กับประชาชน

5.2.6 ข้อเสนอแนะด้านสาธารณสุข พบว่ามัสยิดควรเป็นผู้ประสานงานในการสำรวจการจัดทำบัตรรักษาพยาบาลฟรีสำหรับคนยากจน มัสยิดควรเป็นตัวอย่างในเรื่องความสะอาดสถานที่ และเป็นผู้นำในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ควรดำเนินการประกวดบ้านเรือนประชาชนในการรักษาความสะอาดดีเด่น และควรเป็นศูนย์กลางรวมในการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้มีการฉีดวัคซีนป้องกันโรคชนิดต่าง ๆ รวมทั้งร่วมกันกับทางราชการในการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมใช้ที่ถูกสุขลักษณะ

5.2.7 ข้อเสนอแนะด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน พบว่า ควรมีการประสานงานกับทางราชการ และได้รับอนุญาตจากทางราชการโดยสำนักงาน

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการพิจารณาตัดสิน ไกล่เกลี่ย ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับพันธบัตรในทางศาสนา เพราะจะทำให้เป็นที่เชื่อถือของ ประชาชนมากขึ้น

การอภิปรายผล

การศึกษาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตาม ทิศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิด และประชาชนเขตบริการมัสยิด มีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1. การบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง พบว่า ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ อยู่ในอันดับสูงสุด ด้าน การศึกษาอยู่ในอันดับสูงรองลงมา และมีด้านการส่งเสริมอาชีพอยู่ในอันดับต่ำสุด ด้านการ สังคมสงเคราะห์และสวัสดิการอยู่ในอันดับรองลงมานั้น แสดงให้เห็นถึงการมองเห็นความ สำคัญในการปฏิบัติงานในด้านนี้ เพราะอาคารสถานที่มัสยิดถือว่าเป็นศาสนสถานที่สำคัญที่สุด ของประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามทุกคน การปฏิบัติต่อมัสยิดจึงเป็นการปฏิบัติด้วยความ เคารพและเอาใจใส่ จึงทำให้มีการปฏิบัติงานด้านนี้ จึงอยู่ในอันดับสูงสุดมากกว่าด้านอื่น สำหรับด้านการศึกษาซึ่งอยู่ในอันดับสูงรองลงมานั้น เป็นการสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรุณ ศิริพันธุ์ (2533 : 100) ที่ว่า ประธานกรรมการอิสลามประจำมัสยิดซึ่งเป็นกรรมการ อิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป มีความคิดเห็นว่าการให้ การศึกษาทางศาสนาแก่เยาวชนและประชาชนโดยทั่วไป เป็นสิ่งที่มัสยิดดำเนินการอยู่เป็น ประจำ

สำหรับในด้านการส่งเสริมอาชีพ พบว่า มัสยิดดำเนินการในด้านนี้น้อยมากนั้น เนื่องจากความยากจนของประชาชนในเขตพื้นที่บริการมัสยิด ไม่สามารถพัฒนาอาชีพของ ตนเองที่ทำอยู่ให้มีความก้าวหน้า ดังนั้น การรวมกลุ่มของประชาชน หรือกรรมการอิสลาม ประจำมัสยิดจึงไม่สามารถปฏิบัติการหรือดำเนินการได้เลย นอกจากการประสานงานกับ ทางราชการ ให้ทางราชการเป็นผู้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาประชาชนทางด้านอาชีพ

โดยมีมัสยิด โดยคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดเป็นผู้อำนวยความสะดวกในทุกด้าน และอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นการบั่นทอนการพัฒนาอาชีพของประชาชนเป็นอย่างมาก ได้แก่ สภาพธรรมชาติไม่อำนวย ขาดการพัฒนาแหล่งน้ำ ขาดการอบรมให้ความรู้จากทางราชการ (อรุณ ศิริพันธุ์. 2533 : 101) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชานินทร์ พะเอม (2527 : 144) ที่ว่า อุปสรรคขัดขวางในการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชนไทยมุสลิมได้แก่การทำเกษตรล่าช้า การขาดความรู้ในการประกอบอาชีพ และความไม่สะดวกในการคมนาคม และเมื่อพิจารณาผลการวิจัยจากรายละเอียดในแต่ละด้าน มีประเด็นการค้นพบในแต่ละด้าน และได้นำมาอภิปรายผล ดังนี้

ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ พบว่า การจัดสิ่งของ ตุ่มน้ำ และอุปกรณ์อื่น เพื่อเตรียมการละหมาด มีการปฏิบัติอยู่ในอันดับสูงสุด ซึ่งเป็นการแสดงถึงความสนใจจากกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในการบริการประชาชนในการปฏิบัติศาสนกิจเป็นอย่างดี และการมีห้องสมุด หรือมุมห้องสมุด มีการปฏิบัติน้อยกว่าข้ออื่น ซึ่งสืบเนื่องจากอาคารมัสยิดคับแคบไม่เหมาะในการดำเนินการ

ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ พบว่า การมีบัญชีรายชื่อของสัปบุรุษเป็นปัจจุบัน มีการปฏิบัติอยู่ในอันดับสูงสุด เนื่องจากการปฏิบัติข้อนี้ เป็นการปฏิบัติตามระเบียบพระราชบัญญัติมัสยิด พุทธศักราช 2492 ปรับปรุง 2534 จึงเป็นการกิจจะต้องปฏิบัติตนเอง

ด้านการศึกษา พบว่า การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการสอนศาสนาขึ้นในมัสยิด และบริเวณแก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป และการส่งเสริมและสนับสนุนไม่ให้นักเรียนขาดเรียน มีการปฏิบัติอยู่ในอันดับสูงสุด สอดคล้องกับผลวิจัยของ ชานินทร์ พะเอม (2527 : 143) พบว่า ชุมชนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามจะมองเห็นความสำคัญในการให้เยาวชนได้มีการศึกษาเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม และสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรุณ ศิริพันธุ์ (2533 : 106) พบว่า ผู้นำศาสนาในท้องถิ่นให้การสนับสนุนการจัดการศึกษาในเรื่องศาสนาอิสลามอยู่ในอันดับสูง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ดร.ณิ บุญภิบาล (2530 : 191) พบว่า ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามมีค่านิยมในการให้บุตรหลานได้เรียนต่อในทางศาสนามากกว่าการศึกษาสายสามัญ

ด้านการส่งเสริมอาชีพ พบว่า การส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพเดิมที่ประชาชนทำอยู่ให้มีความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ และการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้มีความรู้ และทักษะ เกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ อยู่ในอันดับสูงสุด ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรุณ ศิริพันธุ์ (2533 : 105) พบว่า ผู้นำทางศาสนา จะให้ความร่วมมือกับทางราชการในกิจกรรมที่ให้ประชาชนได้พัฒนาอาชีพของตนเองเป็นอย่างดี

ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ พบว่า การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานกับหน่วยงานทางราชการหรือเอกชน เพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ประสบภัยธรรมชาติ และการสนับสนุนให้ความช่วยเหลือครอบครัว คนชราที่ยากจนในท้องถิ่น มีการดำเนินการในอันดับสูงสุด เป็นการสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรุณ ศิริพันธุ์ (2533 : 107) พบว่า ผู้นำศาสนาในท้องถิ่นชุมชนไทยมุสลิมจะเป็นที่พึ่งของประชาชนในการสนับสนุนช่วยเหลือ และร่วมการให้ความร่วมมือกับทางราชการ

ด้านสาธารณสุข พบว่าการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมใช้ที่ถูกต้องลักษณะ และการส่งเสริมสนับสนุน และประสานงานกับหน่วยงานทางราชการให้มีบริการพยาบาลฟรี มีการดำเนินการอยู่ในอันดับสูงสุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ อรุณ ศิริพันธุ์ (2533 : 107) ที่ว่า ผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่นได้ให้ความร่วมมือกับทางราชการในการรณรงค์เรื่อง การมีส่วนร่วมใช้ในชุมชนไทยมุสลิมเป็นอย่างดี

ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน พบว่า การพิจารณาตัดสินใจ ให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับมรดกของลูกกำพร้าและการพิจารณาไกล่เกลี่ยตีความเกี่ยวกับข้อขัดแย้งในหลักการทางศาสนาอิสลาม มีการดำเนินการอยู่ในอันดับสูงสุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ อรุณ ศิริพันธุ์ (2533 : 108) ที่ว่าประธานคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดจะต้องเอาใจใส่ ดูแลและให้ความเป็นธรรมกับลูกกำพร้าอยู่เสมอ เพราะเป็นบทบาทหน้าที่ทางศาสนาที่จะต้องให้ผู้นำทางศาสนาอิสลามในชุมชนมุสลิมทุกคนเป็นข้อปฏิบัติที่สำคัญ

2. เปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการเลือกตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนในเขตบริการมัสยิด พบว่า มีทัศนะต่อการบริหารงานมัสยิดในพื้นที่จังหวัดสงขลาของกรรมการ

อิสลามประจำมัสยิดไม่แตกต่างกัน ด้วยเหตุผลที่ว่า กลุ่มประชากรทั้งสามกลุ่มนี้เป็นชุมชนในพื้นที่เดียวกัน มีความรู้สึกนึกคิด และความเป็นอยู่ที่คล้ายคลึงกัน จึงเป็นเหตุผลที่มองการดำเนินการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมที่ไม่แตกต่างกัน

3. เปรียบเทียบการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะ ระหว่างกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิดในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน กับกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน พบว่า มีทัศนะต่อการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัย

4. ปัญหาและข้อเสนอแนะการบริหารงานมัสยิด ในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดและประชาชนเขตบริการมัสยิด

4.1 ปัญหาและข้อเสนอแนะ ด้านอาคารสถานที่ และบริเวณพบว่า อาคารสถานที่มัสยิดในจังหวัดสงขลาส่วนมากยังก่อสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ สภาพแวดล้อม บริเวณที่ตั้งอาคารมัสยิดคับแคบ ดังนั้น ควรมีงบประมาณจากรัฐเพื่อให้เกิดการสนับสนุนในการก่อสร้างซ่อมแซม ปรับปรุงอาคารสถานที่มัสยิดบ้างตามสมควร และในการจัดตั้งมัสยิดต่อไปนั้นควรมีเกณฑ์กำหนดเนื้อที่การก่อสร้างให้ชัดเจน

4.2 ปัญหาและข้อเสนอแนะด้านธุรการ การเงินและพัสดุ พบว่า มัสยิดขาดความรู้ในการจัดการในเรื่องนี้ ดังนั้นควรมีการอบรมกรรมการอิสลามประจำมัสยิดให้มีความรู้ ความเข้าใจ และระบบในการดำเนินการในด้านธุรการ การเงินและพัสดุบ้างตามสมควร เพื่อมัสยิดจะได้นำมาจัดหาระบบของตนเองให้มีประสิทธิภาพ

4.3 ปัญหาและข้อเสนอแนะด้านการศึกษา พบว่า กรรมการอิสลามประจำมัสยิดยังมองไม่เห็นความสำคัญในการใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้กับเยาวชนและประชาชนอย่างจริงจังและเป็นระบบ ดังนั้นกรรมการอิสลามประจำมัสยิดควรให้ความร่วมมือกับหน่วยงานทางราชการในท้องถิ่น เช่น โรงเรียน ซึ่งมีอาคารสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ พร้อมทั้งจะให้บริการในด้านนี้ โดยจัดอบรมคุณธรรมจริยธรรมทางศาสนาอิสลาม โดยการดำเนินการของมัสยิด และกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ควรวางแผน

ในการพัฒนาการศึกษาร่วมกับโรงเรียนในท้องถิ่น เพื่อความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่นและ
 ภูมิลานของประชาชนนั่นเอง

4.4 ปัญหาและข้อเสนอแนะด้านการส่งเสริมอาชีพ พบว่า มัสยิดยังขาด
 ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาอาชีพ และการขยายผลผลิต ดังนั้น
 ทางราชการควรจัดอบรมให้ความรู้ เพื่อให้กรรมการอิสลามประจำมัสยิดมีส่วนร่วมในการ
 พัฒนาอาชีพของประชาชนในท้องถิ่นมากขึ้น

4.5 ปัญหาและข้อเสนอแนะด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ พบว่า
 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดยังมองไม่เห็นความสำคัญในการบริการและช่วยเหลือประชาชน
 ดังนั้น ทางราชการควรให้ความรู้และแนวความคิดการดำเนินการให้มัสยิดสามารถหาแนวทางให้
 การจัดตั้งร้านค้าสวัสดิการ และการจัดหางบประมาณเพื่อเป็นกองทุนสวัสดิการให้มากขึ้น
 รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเห็นความสำคัญในการจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือสมาชิก
 และประชาชนในท้องถิ่นบ้างตามสมควร

4.6 ปัญหาและข้อเสนอแนะด้านสาธารณสุข พบว่า มัสยิดมีส่วนร่วมในการ
 สนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความเข้าใจทางด้านสาธารณสุขมูลฐานน้อยมาก ดังนั้น
 มัสยิดควรมีการประชาสัมพันธ์หรือร่วมมือกับทางราชการในด้านนี้ให้มากขึ้น

4.7 ปัญหาและข้อเสนอแนะด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน
 พบว่า การดำเนินการในด้านนี้ประสบผลสำเร็จน้อยมากเนื่องจากประชาชนขาดความเชื่อมั่น
 ว่ากรรมการพิจารณาไกล่เกลี่ยสามารถดำเนินการได้ด้วยความยุติธรรม ดังนั้นทางราชการ
 ควรกำหนดบทบาทหน้าที่ให้มัสยิดได้แต่งตั้งกรรมการเพื่อระงับกรณีพิพาทเบื้องต้นในกรณีที่
 กำหนดตามบทบัญญัติทางศาสนาอิสลาม

ข้อเสนอแนะทั่วไป

การศึกษาเรื่อง การบริหารมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา
 ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม
ในจังหวัดสงขลา

ตอนที่ 2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยทั่วไป

ตอนที่ 1 ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัด
สงขลา มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ควรมีการฝึกอบรมและสัมมนากรรมการอิสลามประจำมัสยิดให้มีแนวคิดในการ
ใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมให้มีประสิทธิภาพ
2. ควรมีการประเมินมัสยิดดีเด่นในระดับจังหวัด หรือระดับจังหวัดชายแดนภาคใต้
หรือระดับประเทศ เพื่อมัสยิดอื่นจะได้ใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินงานต่อไป
3. รัฐควรมีงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนตาม
สมควร ทั้งนี้อาจจะเข้าไปอยู่ในแผนพัฒนาจังหวัดของกระทรวงมหาดไทย หรือแผนพัฒนา
ของกระทรวงศึกษาธิการโดยการเสนองบประมาณโดยกรมการศาสนา หรือเสนองบประมาณ
โดยสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งมีโครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อ
ความมั่นคงจังหวัดชายแดนภาคใต้

ตอนที่ 2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

1. ควรได้มีการศึกษาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัด
ชายแดนภาคใต้ หรือทั่วประเทศ
2. ควรได้มีการศึกษาทักษะการดำเนินงานของมัสยิดเพื่อบริหารชุมชนไทยมุสลิม
โดยใช้กลุ่มประชากรให้หลายกลุ่มมากขึ้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กิติพันธ์ รุจิรกุล. พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2529.
- กิติมา ปรีดีติติก. ทฤษฎีบริหารองค์การ. กรุงเทพฯ : ธนการพิมพ์, 2529.
- เกษม รังสโยกฤษฎ์. อิทธิพลของศาสนาอิสลามต่อการจัดการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ ร.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519.
อัสตานา.
- ชูศรี วงศ์รัตนะ. สถิติเพื่อการวิจัย. กรุงเทพฯ : เจริญผลการพิมพ์, 2525.
- เทพนม เมืองแมน. พฤติกรรมองค์การ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.
- นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์. หลักการบริหารการศึกษา. กรุงเทพฯ : อนงค์ศิลป์การพิมพ์, 2527.
- นิพนธ์ กินาวงศ์. หลักการบริหารองค์การ. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2523.
- บรรจง ปินกาชัน. อิสลามกับความสันติสุข. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, ม.ป.ป.
- ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา. บทคัดย่อวิทยานิพนธ์ 2532. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเอกสาร
สำนักวิจัย, 2532.
- พนัส หันนาคินทร์. การบริหารบุคลากรในโรงเรียน. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2526.
- วิญญู สาธร. การบริหารงานบุคคล. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2517.
- มานิตย์ จารงศ์. วัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทยมุสลิม จังหวัดชายแดนภาคใต้.
ยะลา : ฝ่ายเอกสารโครงการสอนศาสนาอิสลามในโรงเรียนประถมศึกษา
สำนักงานศึกษาธิการเขต 2, 2527.
- . คู่มือวิทยากรอิสลามศึกษา. ยะลา : ฝ่ายโครงการสอนศาสนาอิสลามใน
โรงเรียนประถมศึกษา, 2526.
- มุฮัมมัด อาฎียะฮ์ อัล-อับรอซี. "อัล-ญิฮาด," หลักการศึกษายของอิสลาม. ปีที่ 14.
อันดับที่ 105 ; กุมภาพันธ์, 2521.

- โมฮัมมัด อับดุลกาเดร์. การสัมมนาทางวิชาการอิสลาม. บัสดาณี : มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2528.
- เรน ดลระหนาน. การสัมมนาทางวิชาการอิสลาม. บัสดาณี : มหาวิทยาลัยสงขลา
นครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2528.
- ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. หลักการวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : บริษัท
ศึกษาพร จำกัด, 2528.
- วิชัย ฐปทอง. บทคัดย่อวิทยานิพนธ์ 2532. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเอกสารสำนักวิจัย,
2532.
- วินัย สะมะฮูน. บทบาทกรรมการอิสลามประจำมัสยิด. ยะลา : ศูนย์อำนวยการ
บริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2532. อัดสำเนา.
- วินัย สมมิตร และคณะ. หลักบริหารการศึกษา. กรุงเทพฯ : อักษรสาส์น, 2527.
- สมัยศ นาวิการ และสุสดี รุมาคม. การบริหารธุรกิจ. กรุงเทพฯ : ดวงกลม,
2520.
- สมพงษ์ เกษมสิน. การบริหาร. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2526.
- สมาน รังสิโยภฤกษ์. การเข้าถึงประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์
พบ.ม. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, 2524. อัดสำเนา.
- สำนักจุฬาราชมนตรี. การบริหารกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทย. กรุงเทพฯ :
ฝ่ายเอกสารสำนักงาน, 2535.
- สุนทร สิมะเสน. อัล-ญิฮาด. ปีที่ 17. อันดับที่ 142 ; มีนาคม 2524.
- สุวิทย์ บุญช่วย. การบริหารโรงเรียน ทฤษฎี และปฏิบัติ. บัสดาณี : มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์, 2525.
- สุพรรณดิ ไชยอำพร. บทคัดย่อวิทยานิพนธ์ 2532. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเอกสารสำนักวิจัย,
2532.
- อรุณ ศิริพันธุ์. บทบาทอิหม่ามในการพัฒนาชุมชน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2533. ถ่ายเอกสาร.

อัมดุลเราะหฺมาน อิบฺบักฺร. อัล-ญิฮาด. ปีที่ 21. อันดับที่ 188-189 : 12 - 13 ;
กรกฎาคม - สิงหาคม, 2528.

อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้, ศูนย์. การสัมมนากรรมการอิสลามประจำมัสยิด
จังหวัดชายแดนภาคใต้. ยะลา : ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้,
2529.

โอวาท สุทธานารักษ์. บทคัดย่อวิทยานิพนธ์ 2532. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเอกสารสำนักวิจัย,
2532.

Marshall Dimock, E. Public Administration. New York : McGraw-Hill.
Book company, 1965.

Siffin Williama S. Institute of Public Administration. Bangkok :
Tammasat University : 1967.

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา

1. แบบสัมภาษณ์ชุดนี้มี 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ทักษะเกี่ยวกับการดำเนินการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิม
ในจังหวัดสงขลา

ตอนที่ 3 ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชน
ไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา

2. โปรดตอบแบบสัมภาษณ์ให้ครบทุกข้อ

3. ผู้วิจัยจะรักษาคำตอบของท่านไว้เป็นความลับ

ตอนที่ 1 สถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

คำชี้แจง โปรดตอบแบบสัมภาษณ์ และผู้สัมภาษณ์จะทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง ( )
หน้าข้อความที่เป็นจริง

1. ( ) กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป
ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน
2. ( ) กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่ง
คราวละ 4 ปี ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน
3. ( ) ประชาชนในเขตบริการมัสยิดในพื้นที่ที่พูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน
4. ( ) กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป
ในพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน
5. ( ) กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งคราวละ
4 ปี ในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน
6. ( ) ประชาชนในเขตบริการมัสยิดในพื้นที่ที่พูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิต
ประจำวัน

ตอนที่ 2 เกี่ยวกับทักษะในการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ของกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งตลอดไป กรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่อยู่ในตำแหน่งคราวละ 4 ปี และประชาชนในเขตบริการมัสยิดในเขตพื้นที่ที่ประชาชนพูดภาษาไทย และพูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน

ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์

ทักษะ เกี่ยวกับการดำเนินการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา

ลำดับที่	การดำเนินการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ระดับการปฏิบัติ		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
		3	2	1
(0)	ส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานกับทางราชการหรือเอกชนให้มีสนามกีฬาประจำหมู่บ้าน	√	.....	.....
(00)	ประชาสัมพันธ์และดูแลไม่ให้ประชาชนในพื้นที่มีการตัดไม้ทำลายป่า	.....	√	.....

ตามตัวอย่างในข้อ (0) แสดงให้เห็นว่า การส่งเสริมและประสานงานเพื่อให้มีสนามกีฬาประจำหมู่บ้านท่านทำได้มาก ส่วนในข้อ (00) แสดงให้เห็นว่าการประชาสัมพันธ์และดูแลไม่ให้ประชาชนในพื้นที่มีการตัดไม้ทำลายป่า ท่านได้ทำในระดับปานกลาง

แบบสัมภาษณ์ เกี่ยวกับการดำเนินการบริหารงานมัสยิดตามทัศนะของท่าน

ลำดับที่	การดำเนินการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนา ชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ระดับการปฏิบัติ		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
		3	2	1
	<u>ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ</u>			
1.	การมีรั้วแสดงบริเวณขอบเขตของมัสยิด			
2.	การมีมัสยิดที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแลดูสวยงาม			
3.	การปลูกไม้ดอกไม้ประดับหรือต้นไม้ให้สวยงาม			
4.	การมีบริเวณและอาคารมัสยิดแลดูสะอาด ปราศจากขยะมูลฝอย			
5.	การตกแต่งภายในอาคารมัสยิดให้แลดูสวยงาม			
6.	การจัดอุปกรณ์สิ่งของ ตู้ม่านา หรืออื่น ๆ เกี่ยวกับการ เตรียมการละหมาดอย่างมีระบบ			
7.	การมีอาคารประกอบสำหรับการจัดประชุมหรือ การจัดกิจกรรมอื่น ๆ			
8.	การมีห้องสมุด มุมห้องสมุด มุมพยาบาล			
9.	การมีแผนภูมิแสดงการบริหารงานมัสยิด			
10.	การมีคำขวัญต่าง ๆ แสดงเพื่อให้เกิดความดี ปิดไว้ตามสถานที่ที่เหมาะสมโดยทั่วไป			

ลำดับที่	การดำเนินการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนา ชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ระดับการปฏิบัติ		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
		3	2	1
	<u>ด้านธุรการ การเงินและพัสดุ</u>			
11.	การมีบัญชีรายชื่อของสัปบุรุษที่เป็นปัจจุบัน	.....	.....	.....
12.	การมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานธุรการ.....	.....	.....	.....
13.	การมีกรรมการจัดทำบัญชีเกี่ยวกับการเงินของมัสยิด	.....	.....	.....
14.	การมีรายงานแสดงรายรับรายจ่ายของมัสยิด	.....	.....	.....
15.	การมีบัญชีการแสดงผลการจัดซื้อจัดจ้างของมัสยิดอย่าง เป็นปัจจุบัน	.....	.....	.....
	<u>ด้านการศึกษา</u>			
16.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการสอนศาสนาขึ้นใน มัสยิดและบริเวณแก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป	.....	.....	.....
17.	การส่งเสริม สนับสนุน ปรับปรุงอาคารสถานที่ใน โรงเรียนประถมศึกษาในท้องถิ่น	.....	.....	.....
18.	การส่งเสริมและสนับสนุนในการพัฒนาบริเวณ โรงเรียนประถมศึกษา และสถานศึกษาอื่น ๆ ใน ท้องถิ่น	.....	.....	.....
19.	การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ โรงเรียนประถมศึกษาในท้องถิ่นหรือสถานศึกษา อื่น ๆ ในท้องถิ่นจัดขึ้น	.....	.....	.....

ลำดับที่	การดำเนินการบริหารงานมีศักยภาพในการพัฒนา ชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ระดับการปฏิบัติ		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
		3	2	1
20.	การส่งเสริมและสนับสนุนไม่ให้นักเรียนขาดเรียน	.....	.....	.....
21.	การแก้ปัญหาให้กับโรงเรียนในการจัดการกิจกรรม การเรียนการสอนมีผลกระทบต่อผู้ปกครองนักเรียน	.....	.....	.....
	<u>ด้านการส่งเสริมอาชีพ</u>			
22.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้มีความรู้ และทักษะเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ	.....	.....	.....
23.	การส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพเดิมที่ประชาชนทำอยู่ ให้มีความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ	.....	.....	.....
24.	ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีตลาดนัดหรือตลาดสินค้า การเกษตรที่ประชาชนผลิตขึ้น	.....	.....	.....
25.	การส่งเสริมและสนับสนุนในด้านอุตสาหกรรมใน ครัวเรือน	.....	.....	.....
26.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มเกี่ยวกับ อาชีพต่าง ๆ ในท้องถิ่น	.....	.....	.....
27.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้มีสหกรณ์ร้านค้าขึ้นใน ท้องถิ่น	.....	.....	.....

ลำดับที่	การดำเนินการบริหารงานมีศักยภาพในการพัฒนา ชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ระดับการปฏิบัติ		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
		3	2	1
	<u>ด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ</u>			
28.	การส่งเสริมและสนับสนุนทุนการศึกษาให้กับ นักเรียนในท้องถิ่น			
29.	การส่งเสริมสนับสนุนให้มีการบริจาคสิ่งของเพื่อเป็น ทุนอาหารกลางวันแก่นักเรียนในท้องถิ่น			
30.	การส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานกับ หน่วยงานทางราชการ เพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ ประสบภัยธรรมชาติ			
31.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ความช่วยเหลือ ครอบครัวคนชราที่ยากจนในท้องถิ่น			
32.	การส่งเสริมและสนับสนุนครอบครัวผู้หญิงหม้าย ที่ยากจนในท้องถิ่น			
	<u>ด้านสาธารณสุข</u>			
33.	การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานกับหน่วยงาน ทางราชการและเอกชน ในการให้ความรู้กับ ประชาชนให้รู้จักป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัยของ ตนเองและครอบครัว			

ลำดับที่	การดำเนินการบริหารงานมีสื่อดำเนินการพัฒนา ชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ระดับการปฏิบัติ		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
		3	2	1
34.	การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานกับอนามัย ตำบล อำเภอ หรือสถานพยาบาลของรัฐในการฉีด วัคซีนป้องกันโรคให้แก่ประชาชนทั่วไป และ เด็ก ..	.....	.....	.....
35.	การส่งเสริมสนับสนุนให้มีกองทุนยาประจำหมู่บ้าน ..	.....	.....	.....
36.	การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานกับหน่วยงาน ทางราชการให้มีบัตรรักษาพยาบาลฟรีสำหรับ ครอบครัวประชาชนที่ยากจน	.....	.....	.....
37.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนใช้บริการ สถานพยาบาลของรัฐในท้องถิ่น	.....	.....	.....
38.	การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานกับทาง ราชการให้มีหมอหรือพยาบาลในสถานพยาบาลของ รัฐในท้องถิ่นอย่างเพียงพอ	.....	.....	.....
39.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนรักษาความ สะอาดบริเวณบ้าน อาคารบ้านเรือนและสภาพ แวดล้อมในท้องถิ่นของตนเอง	.....	.....	.....
40.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่ สะอาดและเพียงพอ	.....	.....	.....
41.	การส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมใช้ที่ถูก สุจริตและเหมาะสม	.....	.....	.....

ลำดับที่	การดำเนินการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนา ชุมชนไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา	ระดับการปฏิบัติ		
		มาก	ปานกลาง	น้อย
		3	2	1
	<u>ด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทของประชาชน</u>			
42.	การพิจารณาไกล่เกลี่ยตีความเกี่ยวกับข้อขัดแย้งใน หลักการทางศาสนาอิสลาม	.....	.....	.....
43.	การพิจารณาไกล่เกลี่ยเกี่ยวกับกรณีพิพาทเรื่องที่ดิน ของประชาชน	.....	.....	.....
44.	การพิจารณาตัดสินให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับมรดก ของลูกกำพร้า	.....	.....	.....
45.	การพิจารณาตัดสินให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับสิทธิ สตรีที่เป็นหม้ายในผลประโยชน์ที่พึงได้รับ	.....	.....	.....
46.	การพิจารณาตัดสินให้ความเป็นธรรมเกี่ยวกับ ผลประโยชน์ที่หญิงชราพึงได้รับ	.....	.....	.....
47.	พิจารณาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาททั่วไประหว่างสัปบุรุษ ด้วยกัน	.....	.....	.....

ตอนที่ 3 ปัญหาและข้อ เสนอแนะ เกี่ยวกับการดำเนินการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชน
ไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา

คำชี้แจง โปรดบอกปัญหาและข้อ เสนอแนะ เกี่ยวกับการบริหารงานมัสยิดในการพัฒนาชุมชน
ไทยมุสลิมในจังหวัดสงขลา ตามทัศนะ ของท่าน และผู้สัมภาษณ์จะจดบันทึกลงใน
ช่องว่างของข้อปัญหาและข้อ เสนอแนะ

ปัญหา	ข้อ เสนอแนะ
1. ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานด้านอาคาร สถานที่และบริเวณ	1. ข้อ เสนอแนะ เกี่ยวกับการบริหารงาน ด้านอาคารสถานที่และบริเวณ ....
2. ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านธุรการ การเงินและพัสดุ	2. ข้อ เสนอแนะ เกี่ยวกับการบริหารงาน ด้านธุรกิจและการเงินและพัสดุ ....
3. ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานด้านการ ศึกษา	3. ข้อ เสนอแนะ เกี่ยวกับการบริหารงาน ด้านการศึกษา ....

ปัญหา	ข้อเสนอแนะ
4. ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานด้านส่งเสริมอาชีพ	4. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารงานด้านการส่งเสริมอาชีพ ....
5. ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ	5. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการ ....
6. ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานด้านสาธารณสุข	6. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารงานด้านสาธารณสุข ....
7. ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ย ตัดสินกรณีพิพาทของประชาชน	7. ข้อเสนอแนะการบริหารงานด้านการพิจารณาไกล่เกลี่ย ตัดสินกรณีพิพาทของประชาชน ....